

Jorge Luis Borges

Artificii

(1944)

PROLOG

Chiar dacă sunt executate cu mai puțină stângăcie, piesele din această carte nu diferă de cele care alcătuiesc volumul anterior. Două dintre ele îngăduie, poate, o mențiune mai amplă: *Moartea și busola* și *Funes cel ce nu uită*. Cea de-a doua este o lungă metaforă a insomniei. Cea dintâi, în pofida numelor germane și scandinave, se petrece într-un Buenos Aires de vis: întortocheata Rue de Toulon este Promenada Julio; Triste-le-Roy este hotelul unde Herbert Ashe a primit, și poate nu a citit, volumul al unsprezecelea dintr-o enciclopedie iluzorie. După ce am redactat această ficțiune, m-am gândit la posibilitatea de a amplifica timpul și spațiul în care se desfășoară: răzbunarea ar putea fi moștenită; termenele ar putea să se numere cu anii, poate cu veacurile; prima literă a Numelui ar putea fi articulată în Islanda; cea de-a doua, în Mexic; cea de-a treia, în Hindustan. Este nevoie oare să mai adaug că secta Hasidim include sfinți și că sacrificarea celor patru vieți pentru a obține cele patru litere pe care le impune Numele este o fantezie pe care mi-a dictat-o forma povestirii mele?

Post-scriptum din 1956. — Am adăugat la această serie trei povestiri: *Sudul*, *Secta Fenix* și *Sfârșitul*. În afară de un personaj — Recabarren — a cărui imobilitate și pasivitate slujea drept contrast, nimic sau aproape nimic nu este invenția mea în cuprinsul scurt al ultimei povestiri; tot ce se află în ea există implicit într-o carte celebră, iar eu am fost primul care a descifrat-o sau, cel puțin, am făcut cunoscute rezultatele acestei operații. În alegoria lui Fenix mi-am asumat sarcina de a sugera un fapt comun — Secretul — într-un mod șovăitor și treptat, care să se dovedească până la urmă lipsit de echivoc; nu știu până unde m-a însoțit norocul. Despre *Sudul*, care este probabil cea mai bună din aceste povestiri, e de ajuns să-l previn pe cititor că este cu puțință să fie citită ca o narațiune directă a unor fapte cu caracter epic, dar și în alte feluri.

Schopenhauer, De Quincey, Stevenson, Mauthner, Shaw, Chesterton și Leon Bloy formează grupul eterogen al autorilor pe care-i citesc neconținut în fantezia cristologică intitulată *Trei versiuni ale lui Iuda*, cred că percep influența îndepărtată a celui din urmă.

J.L.B., Buenos Aires, 29 august 1944

FUNES CEL CE NU UITĂ

Mi-l amintesc (eu n-am dreptul să pronunț verbul acesta sacru, un singur om a avut, pe această lume, un astfel de drept, și omul acela a murit) cu o pasionarie întunecată, floare a suferinței, în mână, privind-o așa cum n-a privit-o nimeni, chiar dacă ar fi privit-o din zorii zilei până noaptea târziu, o viață întreagă. Mi-l amintesc, cu chip taciturn, prelung, de indian, singuratic și *îndepărtat*, înapoia țigării. Îmi aduc aminte (așa cred) de mâinile lui prelungi, de luptător, iar aproape de ele de un ceai

de mate într-un vas pe care se afla stema țării *Banda Oriental*¹; mi-amintesc de un covor gălbui în fața ferestrei, ca un vag peisaj lacustru. Mi-amintesc bine glasul său; un glas așezat, resemnat și nazal, de vechi om al țărmurilor, fără șuieratul italienilor de azi. Nu l-am văzut mai mult de trei ori; ultima dată în 1887... Mi se pare foarte fericită hotărârea ca toți cei care l-au cunoscut să scrie despre el; mărturia mea va fi, poate, cea mai scurtă și, neîndoielnic, cea mai săracă, dar cea mai puțin imparțială din volumul pe care-l veți edita dumneavoastră. Condiția mea deplorabilă de argentinian mă împiedică să recurg la ditiramb — gen obligatoriu în Uruguay când subiectul este un uruguayan. *Literat, fumător, porteno*²; Funes n-a pronunțat aceste cuvinte injurioase, dar mă tem destul de mult că eu reprezentam pentru el astfel de nenorociri. Pedro Leandro Ipuche a scris despre Funes că ar fi fost un precursor al supraoamenilor, „un Zarathustra sălbatic și neaoș”; nu discut aceasta, dar nu trebuie uitat faptul că era din Fray Bentos, cu anumite limite de netrecut.

Prima mea amintire despre Funes este foarte clară. Îl văd într-o după-amiază de februarie sau martie a anului o mie opt sute optzeci și patru. Tatăl meu mă luase să-mi petrec vara la Fray Bentos. Mă întorceam cu vărul meu, Bernardo Haedo, de la ferma din San Francisco. Veneam călare, cântând și aceasta nu era singura pricină a fericirii mele. După o zi mohorâtă, s-a dezlănțuit o furtună uriașă, cu nori negri ce acoperiseră cerul. O însuflețea vântul de sud; copacii aproape că înnebuniseră; mi-era frică (trăgeam nădejde) că ploaia ne va surprinde într-un câmp gol. Am fugit la întrecere cu furtuna. Am pătruns pe o uliță ce se adâncea între două trotuare înalte de cărămidă. Se întunecase, brusc; am auzit pași grăbiți, aproape tainici, pe sus; mi-am ridicat privile și am văzut un băiat care fugea pe trotuarul îngust și distrus, ca pe un perete prăbușit. Îmi amintesc pantalonii și sandalele, țin minte țigara pe chipul aspru, risipind un nor fără margini. Bernardo l-a strigat pe neprevăzute: *Cât e ceasul, Ireneo?* Fără să se uite la cer, fără să se oprească, acesta i-a răspuns: *Opt fără patru minute, tinere Bernardo Juan Francisco.* Glasul îi era bărbătesc, aproape batjocoritor.

Eu sunt atât de neatent, încât dialogul pe care-l povestesc nu mi-ar fi atras atenția dacă nu mi l-ar fi repetat vărul meu, pe care-l stimula (cred) un anume orgoliu local și dorința de a se arăta nepăsător la triplul răspuns al celuiilalt.

Mi-a spus că băiatul din uliță era un anume Ireneo Funes, cunoscut prin câteva ciudățenii, ca aceea de a nu se împrieteni cu nimeni și cea de a ști întotdeauna cât e ora, asemeni unui ceasornic. A mai adăugat că era copilul unei spălătorese din sat, Maria Clementina Funes și că, după cum spuneau unii, tatăl său era un medic de la sărărie, un englez, O'Connor, iar alții, un îmblânzitor sau o călăuză din provincia Salto. Locuia cu mama sa, într-o casă ce se înalță imediat ce cotești după ferma Laureles.

În anii optzeci și cinci, optzeci și șase, ne-am petrecut vara în Montevideo. În optzeci și șapte m-am întors la Fray Bentos. Am întrebat, cum era și firesc, de toți cunoscuții și-n cele din urmă de „cronometrul Funes”. Mi-au răspuns că l-ar fi trântit un mânz sălbatic în ferma de la San Francisco și că a rămas paralytic, fără nici o speranță. Mi-amintesc senzația de magie supărătoare pe care mi-a produs-o această știre; singura dată când l-am văzut, veneam călare de la San Francisco și el pășea pe ceva înalt; întâmplarea, povestită de vărul Bernardo, semăna

¹Banda Oriental — denumire a Republicii Uruguay, în secolul trecut

²Locuitor din Buenos Aires

mult cu un vis construit din date trecute. Mi-au mai spus că nu se mișca din pat, cu ochii ficși la smochinul din fund, sau la o pânză de păianjen. După-amiezile îngăduia să fie scos la fereastră. Era atât de mândru încât ajungea să vorbească de binefacerea loviturii care-l fulgerase... De două ori l-am văzut înapoia gratiilor, care repetau în mod grosolan condiția sa de etern prizonier, o dată, nemișcat, cu ochii închiși; altă dată, de asemeni nemișcat, absorbit de contemplarea unei crengi mirositoare de santonină.

Nu fără o oarecare semeție deșartă, eu începusem pe atunci învățarea metodică a latinei. În geamantanul meu se afla *De viris illustribus*, a lui Lhomond, *Thesaurus*, de Quicherat, comentariile lui Iulius Cezar și un volum fără pereche din *Naturalis historia* de Plinius, care depășea (și continuă să depășească) virtuțile mele medii de latinist. Într-un sat mărunț se află totul; Ireneo, în căsuța sa de la țarmuri, n-a întârziat să afle de sosirea acestor cărți neobișnuite. Mi-a scris o scrisoare compusă frumos, ceremonioasă, în care își amintea de întâlnirea noastră, spre nefericire fugară, „în ziua de șapte februarie o mie opt sute optzeci și patru”, ponderea glorioasele servicii pe care don Gregorio Haedo, unchiul meu, mort chiar în anul acela, „le-a adus celor două patrii în curajoasa zi de la Ituzaingo” și mă ruga să-i împrumut oricare din cele două volume, împreună cu un dicționar bun „pentru o mai bună înțelegere a textului original, pentru că încă nu cunosc latina”. Promitea să restituie totul în bune condiții, imediat. Scrisul era perfect, foarte conturat; ortografia, asemănătoare tipului preconizat de Andres Bello: *i* pentru *y*, *j* pentru *g*. La început m-am gândit firește că-i vorba de o glumă. Verii mei m-au asigurat că nu, că toate acestea erau lucruri adevărate și firești pentru Ireneo. Nu știam dacă să atribui neobrăzării, ignoranței sau stupidității gândul că latina nu avea nevoie de nici un alt instrument decât de un dicționar; pentru a-l deziluziona definitiv i-am trimis *Gradus ad Parnassum* de Quicherat și opera lui Plinius.

La patrusprezece februarie mi-au telegrafiat de la Buenos Aires să plec acolo imediat, pentru că tatăl meu nu se simțea „deloc bine”. Dumnezeu să mă ierte; prestigiul de a fi destinatarul unei telegrame urgente, dorința de a comunica întregului Fray Bentos contradicția dintre forma negativă a știrii și adverbul peremptoriu, ispita de a dramatiza durerea mea, arătând o bărbăție stoică, m-au îndepărtat, poate, de orice durere posibilă. Făcându-mi valiza, am observat că-mi lipseau *Gradus* în primul volum din *Naturalis historia*. Vasul „Saturn” ridica ancora în ziua următoare, de dimineață; în noaptea aceea, după cină, m-am îndreptat spre casa lui Funes. M-a înspăimântat ideea că noaptea va fi nu mai puțin plictisitoare ca ziua.

În căsuța modestă m-a primit mama lui Funes.

Mi-a spus că Ireneo se află în camera din fund și că nu trebuie să mă surprindă dacă-l voi găsi pe întuneric, pentru că Ireneo știa să-și petreacă orele moarte fără să aprindă lumina. Am străbătut curtea pietruită și coridorul îngust; am ajuns în cea de-a doua curte. Aici se înălța o boltă de viță; întunericul mi s-a părut, poate, desăvârșit. Și-am auzit deodată glasul bărbătesc și batjocoritor al lui Ireneo. Vorbea în latină, intona (ca de dincolo de întuneric) cu o desfătare nemărginită un discurs, o rugămintă sau o incantație. Silabele romane răsunau în curtea nepietruită; teama mea le credea indescifrabile și nesfârșite; mai târziu, în timpul lungii discuții din acea noapte, am aflat că făceau parte din primul paragraf al celui de-al douăzeci și patru-lea capitol, cartea a șaptea, din *Naturalis historia*. Subiectul acestui capitol este memoria; ultimele cuvinte au fost *ut tulul non iisdem verbis redderetur auditum*.

Fără cea mai mică schimbare de voce, Ireneo mi-a spus să intru.

Stătea în pat și fuma. Mi se pare că nu i-am văzut fața până în zorii zilei. Cred că-mi amintesc însă jeraticul țigării, încăperea mirosea ușor a umezeală. M-am așezat; i-am repetat istoria cu telegrama și cu boala tatălui meu.

Ajung, în clipa aceasta, la punctul cel mai dificil al povestirii mele, care nu are (e momentul ca cititorul s-o știe de-acuma) nici un subiect în afara dialogului de la care a trecut o jumătate de secol. Nu voi încerca să reproduc cuvintele lui, irecuperabile de-acum. Prefer să rezum cu veridicitate multe lucruri pe care mi le-a spus Ireneo. Stilul indirect este îndepărtat și palid; știu că astfel sacrific efectul povestirii mele; că cititorii trebuie să-și închipuie întretăiatele perioade care m-au plictisit în noaptea aceea.

Ireneo a început să înșiruie, în latină și spaniolă, cazurile de memorie prodigioasă înregistrate de *Naturalis historia*: Cyrus, regele perșilor, care știa să-i cheme pe nume pe toți soldații din armata sa; Mitridate Eupator, care împărțea dreptatea în cele 22 de limbi ale imperiului său; Simonides, inventatorul mnemotehnicii; Metrodoro, care profera arta de a reproduce cu fidelitate ceea ce asculta o singură dată. Cu o bună-credință evidentă s-a mirat că astfel de cazuri ar putea produce uimire. Mi-a spus că înaintea după-amiezii când l-a trântit mînzul sălbatic, el era la fel cu toți oamenii: un orb, un surd, un zăpăcit, un uituc. (Am încercat să-i amintesc de perceperea sa exactă a timpului, de memoria sa privind numele oamenilor, nu mi-a dat atenție.)

Zece ani a trăit ca unul care visează: privea fără să vadă, asculta fără să audă, uita totul, aproape totul. Când a căzut, și-a pierdut simțirea; când și-a revenit, prezentul era aproape intolerabil prin bogăția și puritatea sa, precum și prin amintirea celor mai îndepărtate și mai triviale lucruri. Puțin după aceea și-a dat seama că era infirm. Faptul acesta abia l-a interesat. A socotit (a simțit) că nemișcarea era un preț prea mic. De-acum memoria și percepția sa erau infailibile.

Noi, dintr-o privire, percepem trei pahare pe masă; Funes, toți lăstarii și ciorchinii pe un butuc de vie. Știa forma norilor australi din ziua de treizeci aprilie o mie opt sute optzeci și doi, și putea s-o compare cu nervurile unei cărți din hârtie spaniolă pe care o privise o singură dată sau cu crestele de spumă pe care o vâslă le-a ridicat pe Rio Negro în ajunul luptei de la Quebracho. Aceste amintiri nu erau simple; fiecare imagine vizuală era legată de senzații musculare, termice etc. Putea să reconstruiască toate visele. De două sau de trei ori reconstruise câte o zi întreagă. Mi-a spus: *Eu singur am mai multe amintiri decât toți oamenii de când lumea e lume*. Și-a continuat: *Visele mele sunt ca veghea dumneavoastră*. Iar spre ziuă a adăugat: *Memoria mea, domnule, este asemeni unui depozit de gunoi*. O circumferință pe o tablă, un triunghi drept, un romb, sunt forme pe care le putem intui în întregime; același lucru se petrecea cu Ireneo în legătură cu coama unui cal, cu vârful unui cuțit păstoresc, cu focul schimbător și cu infinitele fire de cenușă, cu multele fețe ale unui mort în lungul priveghi. Nu știu câte stele vedea pe cer.

Aceste lucruri mi le-a spus el; nici atunci, nici după aceea, nu l-am pus la îndoială. Pe vremea aceea nu exista cinematograf, nici fotograf, totuși, este neverosimil și de necrezut că nimeni nu făcuse un experiment cu Funes. E adevărat că trăim cu întârziere tot ceea ce poate fi amânat. Poate că știm cu toții destul de bine că suntem nemuritori și că, mai devreme sau mai târziu, toți oamenii vor face totul și vor ști orice.

Glasul lui Funes, din întuneric, continua să se audă.

Mi-a spus că prin 1886 ar fi descoperit un sistem original de

numărătoare și că în foarte puține zile ar fi depășit douăzeci și patru de mii. Nu-l transcrisese pentru că ceea ce gândea o singură dată nu mai putea fi șters. Primul său stimul, cred, a fost neplăcerea că cei treizeci și trei de uruguayeni necesitau două semne și trei cuvinte, în loc de un singur cuvânt și un singur semn. A aplicat după aceea acest înșelător sistem la alte numere.

În loc de șapte mii treizeci, spunea, de exemplu, *Maximo Perez*; în loc de șapte mii patrusprezece, *Calea ferată*; alte numere erau *Luis Melian Lafinur*, *Olimar*, *sulf*, *samarele*, *balena*, *gazul*, *cazanul*, *Napoleon*, *Agustin din Vedia*. În loc de cinci sute spunea *nouă*. Fiecare cuvânt avea un semn particular, un fel de mască; ultimele erau foarte complicate... Am încercat să-i explic că această rapsodie de vorbe ilogice erau, în mod precis, contrariul unui sistem de numărătoare. I-am spus că a rosti 365 însemna a rosti trei sute șasezeci și cinci unități; analiză care nu mai există în „numerele” *Timotei cel Negru* sau *manta de carne*. Funes nu m-a înțeles sau n-a vrut să mă înțeleagă.

Locke, în secolul al XVII-lea, a fundamentat (și a demonstrat) o limbă imposibilă, în care fiecare lucru individual, fiecare piatră, fiecare pasăre și fiecare creangă ar fi avut un nume propriu; Funes și-a imaginat odată o limbă asemănătoare, dar a distrus-o fiindcă i s-a părut mult prea simplă și mult prea ambiguă. Într-adevăr, Funes nu numai că-și amintea fiecare frunză, din fiecare copac, din fiecare munte, ci fiecare din dățile când a privit-o sau și-a închipuit-o. S-a hotărât să reducă fiecare din zilele sale trecute la șaptezeci de mii de amintiri, pe care să le noteze după aceea prin cifre. L-au împiedicat două motive: convingerea că o astfel de treabă ar fi fost fără capăt, și convingerea că era ceva inutil. S-a gândit că în ceasul morții nu ar fi terminat încă de clasificat amintirile din copilărie.

Cele două proiecte pe care le-am notat aici (un vocabular infinit pentru seria naturală a numerelor, un inutil catalog mental al tuturor imaginilor amintirii) sunt o prostie, dar relevă o anume grandoare gândgavă. Ne lasă să întrezărim sau să pătrundem în lumea vertiginoasă a lui Funes. Acesta, să nu uităm, era incapabil de idei generale, platonice. Nu numai că îi era greu să înțeleagă că simbolul generic de *câine* ar cuprinde toți indivizii împrăștiați, de diverse mărimi și diverse forme; îi supăra faptul că un câine de la trei și patrusprezece (văzut dintr-o parte) ar fi putut să aibă același nume cu câinele de la trei și un sfert (văzut din față). Propriul său chip în oglindă, mâinile sale îl surprindeau de fiecare dată. Swift spune că împăratul din Lilliput discerne mișcarea minutarului; Funes discerne înaintarea tăcută și statornică a corupției, a cariilor, a oboselii. Observa progresul morții și umezelii. Era solitarul și lucidul spectator al unei lumi multiforme, instantaneu și aproape de nesuportat prin exactitatea sa. Babilonia, Londra și New York-ul au înspăimântat cu splendoarea lor feroce imaginația oamenilor; nimeni, în turnurile zgârie-norilor săi populați sau pe bulevardele grăbite nu a simțit căldura și presiunea unei realități atât de neobosite ca cea care, zi și noapte, se prăbușea peste nefericitul de Ireneo, în săracul său cartier sudamerican. Îi era foarte greu să doarmă. A dormi, pentru el, însemna a te îndepărta de lume; Funes, în pat, cu fața-n sus, pe întuneric, își închipuia fiecare crăpătură, fiecare ramă din casele precise care-l înconjurau. (Repet că cea mai neînsemnată din amintirile sale era mult mai minuțioasă și mai vie decât orice percepere a noastră a unei plăceri fizice sau a unei furtuni.) Spre răsărit, pe un teren viran, existau câteva case noi, necunoscute. Funes și le închipuia negre, compacte, făcute din ceață omogenă; în partea aceea se întorcea cu fața pentru a adormi. Obișnuia să se închipuie, de asemeni, în adâncul râului, legănat

și anulat de curenți.

Învățase fără efort engleza, franceza, portugheza, latina. Bănuiesc, cu toate acestea, că nu era foarte capabil să gândească. A gândi înseamnă a uita deosebiri, a generaliza, a abstractiza. În lumea dezordonată a lui Funes nu existau decât amănunte, cazuri imediate.

Neîncrezătoarea claritate a dimineții a pătruns în curtea nepietruită.

Atunci am văzut chipul glasului care-mi vorbise toată noaptea. Ireneo avea nouăsprezece ani; se născuse în 1868; mi s-a părut monumental ca bronzul, mai vechi decât Egiptul, anterior profeților și piramelor. M-am gândit că fiecare din cuvintele mele (fiecare din gesturi) va dura în memoria sa implacabilă; m-a prostiit spaima de a multiplica gesturile inutile.

Ireneo Funes a murit în 1889, de congestie pulmonară.

1942

FORMA SPADEI

Lui E. H. M.

Îi străbătea fața o cicatrice adâncă: un arc cenușiu, aproape perfect, care într-o parte se sprijinea pe tâmplă, iar în cealaltă pe obraz. Numele său adevărat n-are importanță; în Tacuarembó toți îi spuneau *Englezul din La Colorada*. Stăpânul acestor întinderi, Cardoso, nu voia să vândă; am auzit că Englezul a recurs la un argument imprevizibil: i-a mărturisit istoria secretă a cicatricei. Englezul venea dinspre frontiera din Rio Grande do Sul; n-au lipsit cei care să spună că în Brazilia făcuse contrabandă. Câmpiile erau pline de iarbă; adăpătorile, amare; Englezul, pentru a îndrepta acest lucru, a lucrat cot la cot cu peonii. Se spune că era sever până la cruzime, dar scrupulos de drept. Se mai spune că era băutor; de două ori pe an se închidea în camera de lângă terasă și țâșnea după două, trei zile, ca după o bătălie sau după o amețeală, palid, tremurând, viclean și la fel de autoritar ca mai înainte. Îmi amintesc privirile reci, uscățimea energică, mustața neagră. Nu se împrietenea cu nimeni; e drept că spaniola sa era rudimentară, brazilienizată. În afară de câte o scrisoare comercială sau de vreun buletin, nu primea nici un fel de corespondență.

Ultima dată când am străbătut provinciile din Nord, creșterea râului Caraguata m-a obligat să întârzi noaptea în *La Colorada*. La câteva minute am început să cred că sosirea mea era nedorită; am încercat să câștig bunăvoința Englezului; am apelat la cea mai puțin perspicace dintre pasiuni: patriotismul. I-am spus că o țară, cu spiritul Angliei, era de neînving. Interlocutorul meu a fost de acord, dar a adăugat surâzând că el nu era englez. Era irlandez, din Dungarvan. O dată spus acest lucru, a tăcut, ca și când ar fi destăinuit un secret.

Am ieșit, după cină. să privim cerul. Ploaia încetase, dar dincolo de crestele Sudului, colțuroase și teșite de fulgere, se urzea o furtună nouă. Pe masa neacoperită din sufragerie, peonul care ne servise cina a adus o sticlă cu rom. Am băut mult, în tăcere.

Nu știu cât era ceasul când mi-am dat seama că eram beat; nu știu ce inspirație, ce exaltare sau ce plictiseală m-a făcut să pomenesc de cicatrice. Fața englezului s-a întunecat; câteva clipe m-am gândit că are să mă dea afară din casă. În cele din urmă mi-a spus cu glasul său obișnuit:

— Vă voi povesti istoria răniilor mele, cu o singură condiție: să nu desconsiderați nici oprobriul, nici împrejurările infamiei.

Am primit. Aceasta este istoria pe care mi-a spus-o, alternând engleza cu spaniola și chiar cu portugheza:

„Prin 1922, într-unul din orașele din Connaught, eram unul dintre cei mulți care conspirau pentru independența Irlandei. Dintre tovarășii mei, câțiva mai trăiesc ocupându-se cu lucruri pașnice; în deșerturi, sub culorile Angliei; un altul, cel mai curajos dintre toți, a murit în curtea unei închisori, în zorii zilei, împușcat de oameni încă adormiți; alții (nu cei mai nefericiți), și-au dat viața anonimelor și aproape secretelor lupte din războiul civil. Eram republicani, catolici; eram, așa presupun, romantici. Irlanda nu era pentru noi numai viitorul utopic și prezentul intolerabil; ea reprezenta o amară și mângâietoare mitologie, turnurile rotunde și mlaștinile roșii, repudierea lui Parnell și lungile balade care cântă furtul taurilor, cei ce într-o altă incarnație au fost eroi, iar în altele pești și vârfuri de munți... Într-o după-amiază pe care nu o voi uita niciodată, ne-a sosit un participant din Munster: un anume John Vincent Moon.

Avea cel mult douăzeci de ani. Era slab și prost în același timp; lăsa neplăcuta impresie că e nevertebrat. Studiase cu fervoare și vanitate aproape toate paginile a nu știu cărui manual comunist; materialismul dialectic îi servea pentru a pune capăt oricărei discuții. Motivele care-l fac pe un om să-l urască pe altul sau să-l iubească sunt infinite; Moon reducea istoria universală la un surd conflict economic. Spunea că revoluția era predestinată să triumfe. I-am spus că pe un *gentleman* nu-l pot interesa decât cauze pierdute... Era noapte; am continuat să discutăm în contradictoriu pe coridor, pe scară, apoi pe străzile pustii. Judecățile lui Moon m-au impresionat mai puțin decât tonul său apodictic. Noul tovarăș nu discuta: dicta sentințe cu dispreț și cu o anume furie.

Când am ajuns la ultimele case, niște împușcături neașteptate ne-au lipit de pământ (înainte sau după, am mers pe lângă zidul orb al unei fabrici sau al unei garnizoane.) Am intrat pe o stradă de pământ; un soldat, uriaș în lumină, a țâșnit dintr-o cabană incendiată. Ne-a poruncit, strigând, să ne oprim. Am grăbit pasul. Prietenul meu nu m-a urmat. M-am întors: John Vincent Moon stătea nemișcat, fascinat, eternizat parcă de teroare. Am înaintat, l-am doborât pe soldat dintr-o lovitură, l-am scuturat pe Vincent, l-am insultat și i-am poruncit să mă urmeze. A trebuit să-l iau de braț; pasiunea fricii îl anihila. Am fugit, sub noaptea străpunsă de focul incendiilor. Descărcătura unor împușcături ne-a căutat; un glonț a atins umărul drept al lui Moon; acesta, în timp ce fugeam printre pini, a scos un suspin palid.

În toamna aceea a lui 1922 eu mă adăpostisem în *quinta*³ generalului Berkeley. Acesta (pe care eu nu l-am văzut niciodată) îndeplinea pe atunci nu știu ce funcție administrativă în Bengal; clădirea avea cel mult un secol, dar era pipernicită, întunecoasă și abunda în coridoare inutile și anticamere fără rost. Muzeul și biblioteca uriașă ocupau etajul de jos: cărți controversate și incompatibile, care, într-un fel, reprezintă istoria veacului al XIX-lea, iatagane de Nishapur, în ale căror arcuiri ca de cerc părea să se mai audă vântul și violența băătăliilor. Am intrat (încerc să-mi amintesc) prin spate. Moon, cu gura uscată și mort de frică, a bâiguit că episoadele din noaptea aceea erau interesante; i-am spălat rana; i-am pregătit un ceai; am putut să-mi dau seama că «rana» sa era superficială. Dintr-o dată, a îngânat perplex:

— Dar dumneata ți-ai riscat viața foarte mult

I-am spus să nu se îngrijoreze. (Obişnuința războiului civil m-a făcut să acționez în felul acesta; în plus, arestarea unuia singur dintre noi

³Casă de țară, un fel de conac

putea să compromită întreaga situație.)

A doua zi, Moon își recuperase aplombul. A acceptat o țigară și m-a supus unui sever interogatoriu în legătură cu «mijloacele economice ale partidului nostru revoluționar». Întrebările lui erau foarte lucide; i-am spus (ceea ce era adevărat) că situația noastră era gravă. Împușcături sălbatice au cutremurat Sudul. I-am spus lui Moon că ne așteptau tovarășii noștri. Mantaua mea și revolverul se aflau în camera în care dormeam; când m-am întors, l-am găsit pe Moon trântit pe sofa, cu ochii închiși. Credea că are febră; a invocat o durere puternică la umăr.

Am înțeles, atunci, că lașitatea sa era ireparabilă. L-am rugat prosteste să se îngrijească și ne-am despărțit. Mă rușina acest om fricos, de parcă eu as fi fost cel laș, nu Vincent Moon. Ceea ce face un om, uneori, e ca și când ar face toți. De aceea nu este nedrept ca o nesupunere, asemeni fructelor dintr-o grădină, să molipsească întregul gen omenesc; nu-i drept ca o crucificare a unui singur evreu să ajungă pentru a-l salva. Poate că Schopenhauer are dreptate: eu sunt ceilalți, fiecare om este toți oamenii, Shakespeare este, într-un anume mod, mizerabilul John Vincent Moon.

Am petrecut nouă zile în uriașa casă a generalului. Despre zbaterile și triumfurile războiului nu voi spune nimic; scopul meu este să vă povestesc istoria acestei cicatrici care-mi brăzdează fața. Aceste nouă zile, în amintirea mea, formează o singură zi, mai puțin penultima, când ai noștri au pătruns într-o garnizoană și am reușit să răzbunăm cu exactitate pe cei șaisprezece tovarăși ai noștri care fuseseră împușcați în Elphin. Mă furișam afară o dată cu zorii, în lumina nopții. Prietenul meu mă aștepta la primul etaj: rana nu-i permitea să coboare scările. Mi-l amintesc ținând în mâini câte un manual de strategie: F. N. Maude sau Clausewitz. «Arma pe care o prefer este artileria», mi-a mărturisit într-o noapte. Cerceta planurile noastre; îi plăcea să le cenzureze sau să le modifice. Obişnuia să denunțe, de asemeni «deplorabila noastră bază economică»; profetiza dogmatic și sumbru sfârșitul în ruină. *C'est une affaire flambée*, murmura el. Pentru a dovedi că-i era indiferent faptul că, fizic, este un laș, glorifica suveranitatea sa mentală. Astfel s-au scurs, bune sau rele, nouă zile.

În cea de-a zecea zi, orașul a căzut definitiv în mâinile acelor *Black and Tans*. Călăreți înalți și tăcuți patrulau pe toate străzile; vântul purta fum și cenușă; la colțul unei străzi am văzut un cadavru prăbușit, mai stăruitor în amintirea mea decât manechinul din mijlocul pieței, pe care soldații își exercitau la nesfârșit tragerile la țintă... Plecasem de-acasă când se luminase destul de bine; m-am întors la amiază. Moon, în bibliotecă, vorbea cu cineva; tonul glasului său m-a făcut să-mi dau seama că vorbea la telefon. După aceea am auzit numele meu; spunea că mă voi întoarce pe la șapte; după aceea, indicația să mă aresteze când voi străbate grădina. Judiciosul meu prieten mă vindea cu judiciozitate. L-am auzit cerând niște garanții de securitate personală.

În punctul acesta povestea mea se confundă și se pierde. Știu că l-am urmărit pe delatorul meu de-a lungul întunecoaselor coridoare de coșmar și pe scările adânci și amețitoare. Moon cunoștea bine casa, mult mai bine ca mine. O dată sau de două ori l-am pierdut. L-am imobilizat înainte de-a mă surprinde soldații. Dintr-una din panopliile generalului am smuls un iatagan; cu această jumătate de lună de oțel l-am însemnat pe față, pentru totdeauna, cu o jumătate de luna de sânge. Borges: dumitale, care ești un necunoscut, ți-am făcut această mărturisire. Disprețul pe care-ai să mi-l porți nu ma va dura prea mult.

Povestitorul s-a oprit aici. Am observat că-i tremurau mâinile.

— Și Moon? l-am întrebat eu.

— Și-a încasat prețul lui Iuda și-a fugit în Brazilia. În după-amiaza aceasta, în piață, am văzut niște bețivi împușcând un manechia

Am așteptat în zadar continuarea povestirii. În cele din urmă l-am rugat să continue.

Un geamăt l-a străbătut în clipa aceea; și tot atunci mi-a arătat, cu ușoară părere de rău, cicatricea albă și curbă.

— Dumneata nu mă crezi? a îngăimat el. Nu vezi că port scris pe față semnul infamiei mele? Ți-am povestit întâmplarea în felul acesta pentru ca să o asculți până la capăt. Eu l-am denunțat pe omul care m-a ajutat: eu sunt Vincent Moon. Acum disprețuiește-mă.

1942

TEMA TRĂDĂTORULUI ȘI EROULUI

So the Platonic Year

Whirls out new right and wrong,

Whirls in the old instead;

All men are dancers and thier tread

Goes to the barbarous clangour of

a gong

W. B. Yeats: *The Tower*

Sub cunoscuta influență a lui Chesterton (născocitor și împodobitor de elegante mituri) și cea a sfetnicului Leibniz (inventatorul armoniei prestabilite), mi-am închipuit acest subiect, pe care poate că îl voi scrie și care, într-un anume fel, mă va justifica în după-amiezile inutile. Lipsesc amănunte, rectificări, potriviri; există părți de istorie care încă nu mi-au fost dezvăluite; azi, 3 ianuarie 1944, îl presupun în felul acesta.

Acțiunea se petrece într-o țară oprimată și tenace: Polonia. Irlanda, republica Veneția, un stat sud-american sau balcanic... S-a petrecut, mai bine spus, căci deși povestitorul este contemporan, istoria pe care o povestește s-a consumat la jumătatea sau la începutul secolului al XIX-lea. Să presupunem (din comoditatea narativă) Irlanda; să zicem, 1824. Povestitorul se numește Ryan; este strănepot al tânărului, eroicului, frumosului, asasinatului Fergus Kilpatrick, al cărui mormânt a fost violat în mod misterios, al cărui nume îl ilustrează versurile lui Browning și Hugo, a cărui statuie veghează un vârf cenușiu între mlaștini roșietice.

Kilpatrick a fost un conspirator, un secret și glorios căpitan al conspiratorilor, asemeni lui Moise, cel care din Moab a împărțit, dar n-a putut să calce pământul promis, Kilpatrick a pierit în ajunul rebeliunii victorioase pe care a gândit-o și a visat-o. Se apropie împlinirea unui secol de la moartea sa; împrejurările crimei sunt enigmatice; Ryan, preocupat de scrierea unei biografii a eroului, descoperă că enigma depășește subiectele pur polițiste. Kilpatrick a fost asasinat într-un teatru; poliția britanică nu l-a descoperit niciodată pe asasin; istoricii susțin că acest insucces nu distruge buna sa faimă, pentru că s-ar putea să-l fi ucis chiar poliția. Pe Ryan îl interesează alte laturi ale enigmei. Cele de caracter ciclic: par să repete sau să combine fapte din ținuturi îndepărtate, din timpuri de demult. Astfel, nimeni nu ignoră faptul că zbirii care au exterminat cadavrul eroului au descoperit o scrisoare închisă care-l avertiza de riscul de a lua parte, în seara aceea, la teatru; Iulius Cezar, de asemeni, îndreptându-se spre locul în care-l așteptau pumnalele prietenilor săi, a primit o scrisoare pe care n-a apucat să o citească, în care i se comunica trădarea, cu numele trădătorilor. Soția lui

Cezar, Calpurnia, a văzut în vis un turn dărâmat din ordinul Senatului; false și anonime zvonuri, în ajunul morții lui Kilpatrick, au răspândit în toată țara știrea incendierii turnului circular din Kilgarvan, fapt care ar fi putut să fie luat drept o prevestire, căci acesta se născuse în Kilgarvan. Aceste paralelisme (și altele) dintre istoria lui Cezar și cea a unui conspirator irlandez îl fac pe Ryan să presupună o formă secretă de timp, un desen de linii care se repetă. Se gândește la istoria zecimală ideată de Condorcet; la transformările propuse de Hegel. Spengler, Vico; la oamenii lui Hesiod, cei care degenerază de la aur la fier. Se gândește la migrarea sufletelor, doctrină ce încarcă de groază literaturile celtice și pe care însuși Cezar a atribuit-o druizilor britanici; se gândește că mai înainte de a fi Fergus Kilpatrick, Fergus Kilpatrick a fost Iulius Cezar. Din aceste labirinturi circulare îl salvează o confruntare ciudată, o confruntare care în cele din urmă îl aruncă în abisul altor labirinturi mai de nepătruns și mai eterogene: anumite cuvinte ale unui cerșetor care a vorbit cu Fergus Kilpatrick în ziua morții acestuia, fuseseră schițate de Shakespeare în tragedia *Macbeth*. Că istoria ar fi copiat istoria era un lucru destul de uluitor, ca istoria să copieze însă literatura, era de neconceput... Ryan află că în 1814, James Alexander Nolan, cel mai vârstnic dintre tovarășii eroului, tradusese în gaelică, principalele drame ale lui Shakespeare; între acestea *Iulius Cezar*. Mai descoperă în arhivă un articol manuscris al lui Nolan despre *Festspiele* din Elveția: vaste și rătăcitoare reprezentații teatrale, ce necesită mii de actori, care repetă episoade istorice în orașele și munții unde s-au consumat. Un alt document inedit îi dovedește că, la câteva zile înaintea morții. Kilpatrick a prezidat conclavul ultim, semnând sentința de condamnare la moarte a unui trădător al cărui nume a fost șters. Această sentință nu corespunde cu pietatea obișnuită a lui Kilpatrick. Ryan cercetează acest lucru (această cercetare reprezintă unul din hiatusurile argumentării) și reușește să descifreze enigma.

Kilpatrick a fost omorât într-un teatru, dar teatru a fost întregul oraș, actorii au fost legiunile, iar drama încoronată de moartea sa, a durat mai multe zile și mai multe nopți. Iată, mai jos, cum s-au petrecut faptele:

Conspiratorii s-au reunit la 2 august 1824. Țara era pregătită pentru rebeliune; cu toate acestea, întotdeauna cineva încurca lucrurile: în conclav exista un trădător. Fergus Kilpatrick îl însărcinase pe Nolan cu descoperirea acestuia. James Nolan și-a dus sarcina la bun sfârșit: a anunțat în conclav că trădătorul era însuși Kilpatrick. Și-a sprijinit acuzația pe dovezi irefutabile; conjurații și-au condamnat președintele la moarte. Acesta și-a semnat propria-i sentință, dar s-a rugat ca pedepsirea sa să nu prejudicieze patria.

În clipa aceea Nolan a conceput un plan ciudat Irlanda îl idolatriza pe Kilpatrick; cea mai palidă bănuială asupra curajului său ar fi compromis rebeliunea; Nolan a propus un plan care a făcut din executarea trădătorului un instrument pentru emanciparea patriei. A sugerat ca trădătorul să moară asasinat de un necunoscut, în împrejurări voit dramatice, care să se întipărească în imaginația populară și să grăbească rebeliunea. Kilpatrick a jurat să participe la acest plan, care îi oferea prilejul să se mântuiască și să însemne cu roșu moartea sa.

Nolan, forțat de timp, n-a putut să inventeze în întregime toate împrejurările multiple ale executării; a trebuit să-l plagieze pe un alt dramaturg, pe dușmanul englez William Shakespeare. A repetat scena din *Macbeth* și din *Iulius Cezar*. Tăinuita reprezentație publică a durat mai multe zile. Condamnatul a intrat în Dublin, a stat de vorbă cu oamenii, a acționat, s-a rugat, a renegat și a pronunțat cuvinte patetice, dar fiecare din aceste acte pline de glorie fuseseră schițate de Nolan.

Sute de actori au colaborat cu protagonistul; rolul unora a fost complex; cel al altora, instantaneu. Lucrurile pe care le-au spus sau le-au făcut trăiesc în cărțile de istorie. Kilpatrick, înfrânt de acest minuțios destin care-l mântuia și-l ducea la moarte, a îmbogățit de mai multe ori, cu fapte și vorbe improvizate, textul judecătorului. Astfel a continuat să se desfășoare în timp populara dramă, până când, în ziua de 6 august 1824, când într-o lojă cu cortine îndoliate care-l prefigura pe Lincoln, un glonț așteptat a pătruns în pieptul trădătorului și al eroului, care abia a putut să articuleze, între două efuzii de sânge, câteva cuvinte prevăzute din timp.

În opera lui Nolan, pasajele copiate după Shakespeare sunt mai puțin dramatice; Ryan bănuiește că autorul le-a intercalat pentru ca cineva, în viitor, să descopere adevărul. Înțelege că și el face parte din cursa lui Nolan... La capătul unor îndelungi cercetări, se hotărăște să tăinuiască adevărul. Dă la tipar cartea închinată gloriei eroului; poate că, de asemeni, până și acest lucru fusese prevăzut.

1942

MOARTEA ȘI BUSOLA

Pentru Mandie Molina Vedici

Dintre multe cazuri care-au încercat perspicacitatea temerară a lui Lonnrot, nici unul nu a fost mai ciudat — mai riguros de ciudat, am spune — decât seria periodică de fapte sângeroase care-au culminat în *quinta* Triste-le-Roy, sub nesfârșita mireasmă a eucaliptilor. Este adevărat că Lonnrot n-a reușit să împiedice ultima crimă, dar, indiscutabil, a prevăzut-o. N-a bănuit nici identitatea funestului asasin al lui Yarmolinsky, dar a aflat forma secretă a perversei serii, precum și participarea lui Red Scharlach, a cărui a doua poreclă este Scharlach zis Dandy. Acest criminal (ca atâția) jurase pe onoarea sa să-l ucidă pe Lonnrot, dar el nu s-a lăsat niciodată intimidat. Lonnrot se considera un raționalist pur, un Auguste Dupin, dar avea în el ceva de aventurier și chiar de trișor.

Prima crimă s-a petrecut la Hotel du Nord — această prismă înaltă care domină estuarul cu ape de culoarea deșertului. Aici, în acest turn (care reunește albul respingător al sanatoriului, numărata divizibilitate a unei pușcării și aparența generală a unei case blestемate) a sosit în ziua de trei decembrie delegatul din Podolsk, la cel de-al Treilea Congres Talmudic, doctorul Marcelo Yarmolinsky, un om cu barbă și ochi cenușii. Nu vom ști niciodată dacă i-a plăcut Hotel du Nord; a primit să rămână aici cu aceeași veche resemnare care i-a îngăduit să tolereze trei ani de război în Carpați și trei mii de ani de opresiuni și pogromuri. I-au oferit un dormitor la etajul R, față în față cu *la suite*, nu fără splendoare, a Tetrarhului din Galileea. Yarmolinsky a luat cina, a amânat pentru a doua zi cunoașterea orașului, și-a aranjat într-un *placard* (dulap) multele sale cărți și puținele haine, și înainte de miezul nopții a stins lumina. (Așa declară *chauffeur*-ul Tetrarhului, care dormea în camera de alături.) La orele 11 și 3 minute după-amiază, a patra zi, l-a chemat la telefon un redactor de la *Yidische Zeitung*; doctorul Yarmolinsky n-a răspuns; l-au găsit în camera sa cu fața aproape întunecată, aproape gol, sub o mare mantie anacronică. Zăcea nu departe de ușa care ducea spre coridor; un pumnal, bine-nfipt, îi despicase pieptul. Câteva ore mai târziu, în aceeași

cameră, între ziariști, fotografi și jandarmi, comisarul Treviranus și Lonnrot discutau cu calm întâmplarea.

— Nu trebuie să despicăm firul în patru, spunea Treviranus, strângând între degete un trabuc uriaș. Știm cu toții că Tetrarhul din Galileea are cele mai prețioase safire din lume. Cineva, pentru a-l fura, va fi intrat aici din greșeală. Yarmolinsky s-a ridicat; hoțul n-a avut încotro și-a trebuit să-l ucidă. Ce crezi de asta?

— Posibil, dar neinteresant, a răspuns Lonnrot. Dumneavoastră îmi veți spune că realitatea nu are nici cea mai mică obligație de a fi interesantă. Eu vă voi răspunde că realitatea poate să facă abstracție de o astfel de obligație, dar nu de ipoteze. La cea pe care ați improvizat-o dumneavoastră, întâmplarea participă din plin. Iată însă, aici, un rabin mort; eu aș prefera o explicație pur rabinică, nu închipuitele neplăceri ale unui hoț închipuit.

Treviranus i-a replicat cu oarecare stânjeneală:

— Nu mă interesează explicațiile rabinice: mă interesează prinderea omului care l-a înjunghiat pe acest necunoscut.

— Nu chiar atât de necunoscut, l-a corectat Lonnrot. Aici se află opera sa completă: a arătat în *placard* un șir de volume înalte: *Răzbunarea cabalei; Cercetarea filosofiei lui Robert Fludd; o traducere literală după Sepher Yezirah; Biografia lui Baal Shem; Istoria sectei Hasidim; o monografie (în germană) a Tetragramei; o alta asupra nomenclaturii divine în Pentateuh*. Comisarul le-a privit cu spaimă, aproape cu repulsie. Apoi a început să râdă.

— Sunt un biet creștin, a adăugat el. Puteți să luați tot acest teanc de cărți, dacă doriți; n-am timp de pierdut cu superstițiile evreiești.

— Poate că această crimă aparține istoriei superstițiilor evreiești, a murmurat Lonnrot.

— Precum creștinismul, a îndrăznit să completeze redactorul de la *Yidische Zeitung*. Era miop, ateu și foarte timid.

Nimeni nu i-a răspuns. Unul dintre agenți descoperise într-o mică mașină de scris o foaie de hârtie cu o sentință neterminată:

Prima literă a Numei a fost articulată.

Lonnrot s-a abținut să nu surâdă. Brusc, ca un bibliofil sau ca un ebraist, a poruncit să se facă un pachet cu toate cărțile mortului și le-a luat cu el. Indiferent la investigațiile poliției, s-a dedicat studiului. Un volum *in-octavo* i-a relevat învățăturile lui Israel Baal Shem Tobh, fondatorul sectei Piosilor; un altul, virtuțile și teroarea Tetragramei, cea care nu-i nimic altceva decât inefabilul Nume al lui Dumnezeu; un altul, teza potrivit căreia Dumnezeu are un nume secret, în care se află concentrat (ca în sfera de cristal pe care perșii o atribuie lui Alexandru Macedon) cel de-al nouăzecilea atribut, eternitatea — deci, cunoașterea imediată a tuturor lucrurilor care vor fi, care sunt și care au fost în univers. Tradiția enumera nouăzeci și nouă de nume ale lui Dumnezeu; ebraiștii atribuie acest număr imperfect fricii magice de cifrele pare; cei din secta Hasidim raționează că acest hiat semnalează un al o sutălea nume — Numele Absolut.

Din această erudiție l-a tulburat, câteva zile mai târziu, redactorul de la *Yidische Zeitung*. Dorea să vorbească despre asasinat; Lonnrot a preferat să vorbească despre diferite nume ale lui Dumnezeu; ziaristul a declarat pe trei coloane că anchetatorul Erik Lonnrot s-a dedicat studierii numelor lui Dumnezeu pentru a descoperi asasinul. Lonnrot, obișnuit cu simplificările ziaristicii, nu s-a indignat. Unul din acești mici prăvăliași care au descoperit că orice om cumpără, resemnat, orice carte, a publi-

cat o ediție populară din *Istoria sectei Hasidim*.

Cea de-a doua crimă s-a petrecut în cea de-a treia noapte din ianuarie, în cel mai dezmoștenit și mai pustiu cartier mizer din vestul capitalei. Spre dimineață, unul dintre jandarmii care supraveghează călare aceste singurătăți, în fața intrării într-o veche prăvălie de vopsele, a dat peste un om mort, înfășurat în *poncho*. Chipul aspru părea o mască de sânge; un pumnal lung îi spintecase pieptul. Pe perete, pe romburile galbene și roșii, existau niște cuvinte scrise cu creta. Jandarmul le-a silabisit...

În după-amiaza aceea, Treviranus și Lonnot au pornit spre îndepărtatul loc al crimei. La stânga și la dreapta automobilului orașul parcă se dezintegra; cerul se dilata și casele păreau mult mai neînsemnate decât fumul unui coș de cărămidă sau un plop. Au sosit la fața locului, pustiu: o uliță mărginașă de ziduri roșietice care păreau să reflecte într-un anume fel apusul excesiv al soarelui. Mortul fusese identificat. Era Daniel Simon Azevedo, om de o oarecare faimă în vechile cartiere din nord, care urcase de la căruțaș la fanfaron electoral, pentru a degenera după aceea în hoț și chiar în delator. (Stilul deosebit al morții lui li s-a părut adecvat: Azevedo era ultimul reprezentant al unei generații de bandiți care știa să mânuiască pumnalul, dar nu și pistolul.) Cuvintele scrise cu creta erau următoarele:

Cea de a doua literă a numelui a fost articulată.

A treia crimă s-a petrecut în noaptea de trei februarie. Telefonul a zbârnâit în cabinetul lui Treviranus înainte de unu. Cu o grijă deosebită i-a vorbit un om cu glas gutural; i-a spus că se numea Ginzberg (sau Ginsburg) și că era dispus să destăinuie, pentru o sumă rezonabilă, amănuntele în legătură cu cele două asasinate, cel al lui Yarmolinsky și cel al lui Azevedo. Un scandal de fluierături și trompete a acoperit vocea delatorului. După aceea, comunicarea s-a întrerupt. Fără a înlătura posibilitatea unei glume (la urma urmelor, era timpul carnavalului), Treviranus a aflat că fusese chemat din *Liverpool House*, o tavernă de pe Rue de Toulon — strada aceasta salubă în care conviețuiesc cosmorama și lăptăria, bordelul și vânzătorii de biblii. Treviranus a stat de vorbă cu patronul. Acesta (Black Finnegan, vechi criminal irlandez, plictisit și aproape anulat de decență), i-a spus că ultimul om care folosisese telefonul fusese un chiriaș al casei, un anume Gryphius, care tocmai ieșise cu niște prieteni. Treviranus s-a dus imediat la *Liverpool House*. Patronul i-a comunicat următoarele: acum opt zile. Gryphius închiriasse o cameră deasupra barului. Era un om cu trăsături pronunțate, cu o uriașă barbă cenușie, îmbrăcat sărăcăcios în negru; Finnegan (care destinase această cameră unui scop pe care Treviranus l-a ghicit cu ușurință) i-a cerut o sumă uriașă. Gryphius a plătit imediat, pe loc. Nu ieșea aproape niciodată; cina și prânzeau în cameră; în bar, abia de-i cunoșteau chipul. În noaptea aceasta coborâse, pentru a telefona, în biroul lui Finnegan. Un *coupé* închis s-a oprit în fața tavernei. Birjarul nu s-a mișcat de pe capră; câțiva vecini și-au amintit că avea o mască de urs. Din *coupé* au coborât doi arlechini; erau scunzi și toți și-au dat seama că erau beți. Printre țipete de trompete, au pătruns în camera lui Finnegan; l-au îmbrățișat pe Gryphius, care a părut să-i recunoască, dar le-a vorbit cu răceală; au schimbat câteva cuvinte în idiş — el, în șoaptă, gutural, ei cu voci false, ascuțite, — și au urcat în camera din fund. După un sfert de oră au coborât toți trei foarte fericiți. Gryphius se clătina și părea la fel de beat ca ceilalți. Înainta, înalt și grăbit, între cei doi arlechini mascați. (Una dintre femeile de la bar și-a amintit de panglicile galbene, roșii și

verzi.) Gryphius s-a împiedicat de două ori; de amândouă dățile l-au sprijinit arlechinii. Lângă bazinul din apropiere, cu apă rectangulară, cei trei s-au suit în *coupé* și-au dispărut. Ajunși lângă scara acestuia, ultimul dintre arlechini a mângălit o figură obscenă și o sentință pe una din tablele halei.

Treviranus a văzut sentința. Era ceva previzibil. Spunea:

Ultima literă a numelui a fost articulată.

A cercetat după aceea cămăruța lui Gryphius-Ginzberg. Pe dușumea apăruse brusc o stea de sânge; prin colțuri, resturi de țigări ungurești; într-un dulap, o carte în latină — *Philologus hebraeograecus* (1739) de Leusden — cu mai multe însemnări manuscrise. Treviranus a privit-o cu indignare și a trimis după Lonrot. Acesta, fără să-și scoată pălăria, a început să citească, în timp ce comisarul îi interoga pe contradictorii martori ai unui sechestru posibil. La patru a ieșit în întortocheata Rue de Tolon, când călcau pe razele șerpuitoare ale zorilor, Treviranus a rostit:

— Și dacă această noapte a fost un simulacru?

Erik Lonrot a surâs și a citit cu toată gravitatea un paragraf (care era subliniat) din cea de a treizeci și treia dizertație din *Philologus: Dies Judaeorum incipit a solis occasu usque ad solis occasum diei sequentis*. Asta înseamnă — a adăugat — *Ziua evreiască începe la căderea nopții și ține până la următoarea înnoptare*.

Celălalt a încercat să fie ironic.

— Acest lucru este cel mai prețios din câte ați cules în noaptea aceasta?

— Nu. Mai prețios este un cuvânt pe care l-a rostit Ginzberg.

Ziarele de după-amiază n-au trecut cu vederea aceste dispariții periodice. *La Cruz de la Espada* le-a pus în contradicție cu admirabila disciplină și ordine din timpul ultimului *Congres Eremitic*; Ernst Palast, în *El Martir*, a deplâns „întârzierile deplorabile ale unui program clandestin și frugal, care a avut nevoie de trei luni pentru a lichida trei evrei”; *Yidische Zeitung* a respins ipoteza groaznică a unui complot antisemit „chiar dacă multe spirite pătrunzătoare nu văd o altă explicație a triplului mister”; cel mai ilustru dintre pistolarii Sudului, Dandy Red Scharlach a jurat că în districtul său nu se vor petrece niciodată astfel de crime și l-a acuzat de neglijență pe comisarul Franz Treviranus.

Acesta, în prima noapte din martie, a primit un impunător plic sigilat. L-a deschis: plicul conținea o scrisoare semnată *Baruj Spinoza* și un plan minuțios al orașului, smuls, evident, dintr-un Baedeker. Scrisoarea îl anunța că pe ziua de trei martie nu va mai avea loc o a patra crimă, căci vopsitoria din vest, taverna din Rue de Toulon și Hotel du Nord erau „laturile perfecte ale unui triunghi echilateral și mistic”; planul dovedea cu cerneală roșie perfecțiunea acestui triunghi. Treviranus a parcurs cu resemnare subiectul acesta *more geometrico* și a trimis scrisoarea și planul acasă la Lonrot — cel care fără discuție merita astfel de nebunii.

Erik Lonrot le-a studiat cu atenție. Cele trei puncte, într-adevăr, erau echidistante. O simetrie în timp (3 decembrie, 3 ianuarie, 3 februarie); o simetrie în spațiu... Și-a dat seama, pe negândite, că era pe punctul de a descifra întregul mister. Un compas și o busolă i-au completat această neașteptată intuiție. A surâs, a pronunțat cuvântul *Tetragramă* (termen învățat de curând) și l-a chemat pe comisar la telefon. I-a spus:

— Vă mulțumesc pentru triunghiul echilateral pe care mi l-ați trimis azi-noapte. El m-a ajutat să rezolv cazul. Măine dimineață, vineri, criminalii se vor afla în închisoare; putem fi liniștiți.

— Atunci, înseamnă că nu mai pun la cale o a patra crimă?
— Tocmai pentru că plănuiesc o nouă crimă putem fi liniștiți. Și Lonnrot a pus receptorul în furcă.

O oră după aceea se afla într-un tren al Căilor Ferate Australe, îndreptându-se spre *quinta* părăsită Triste-le-Roy. La sud de orașul povestirii mele curge un pâraiaș orb, cu ape murdare infectat de tăbăcării. De cealaltă parte există un cartier muncitoresc, în care, la adăpostul unui șef barcelonez, bântuie pistolarii. Lonnrot a surâs gândindu-se că cel mai vestit — Red Scharlach — ar fi dat orice ca să afle de această vizită clandestină. Azevedo fusese tovarășul său; Lonnrot a avut în vedere posibilitatea, destul de palidă, ca Scharlach să fie cea de-a patra victimă; în cele din urmă a respins-o... În mod virtual, problema era descifrată; împrejurările simple, realitatea (nume, arestări, figuri, formalități judiciare și de închisoare) abia de-l mai interesau. Dorea să se plimbe, să se odihnească după cele trei luni de anchetă sedentară. Și-a dat seama că explicația crimelor se afla într-un triumphi oarecare și într-un cuvânt grecesc prăfuit. Misterul i s-a părut aproape limpede; i-a părut rău că i-a dedicat o sută de zile.

Trenul s-a oprit într-o gară liniștită, de încărcare. Lonnrot s-a dat jos. Era o după-amiază din acelea pustii care seamănă cu diminețile. Aerul câmpiei nedeslușite era umed și rece. Lonnrot a început să înainteze. A văzut câini, a văzut un furgon pe linie moartă, a văzut orizontul, a văzut un cal argintiu care bea apă sălcie dintr-o baltă. Când a văzut balconul rectangular al *quintei* Triste-le-Roy, înalt, asemeni eucaliptilor care-l înconjurau, începuse să se întunece. S-a gândit că abia un răsărit de zi și un apus (o veche strălucire în Orient și o alta în Occident) îl despărțeau de ora dorită de căutătorii Numelui.

Un zid dărăpănat hotărâna perimetrul neregulat al *quintei*. Poarta principală era închisă. Lonnrot, fără prea multă speranță de a putea intra, a făcut un ocol complet. Din nou în fața porții de neclintit, a vârât mâna printre drugii de fier și-a dat peste zăvor. Scârțâitul metalului l-a speriat. Cu o pasivitate firească, poarta s-a deschis până la perete.

Lonnrot a înaintat printre eucalipti, călcând peste confuze generații de frunze desprinse și tari. Văzută de aproape, *quinta* Triste-le-Roy abunda în simetrii inutile și în repetiții de maniac: o Diană glacială dintr-o nișă întunecată corespundea, într-o altă nișă, cu o altă Diană; un balcon cu un altul; scări duble se deschideau în balustrade duble. Un Hermes cu două fețe arunca o umbră monstruoasă. Lonnrot a înconjurat casa așa cum înconjurase grădina. A cercetat totul; la etajul terasei a văzut niște jaluzele înguste.

Le-a dat la o parte: câteva trepte de marmură coborau la subsol. Lonnrot, care intuia deja preferințele arhitectului, a bănuț că în partea opusă a zidului de la subsol existau alte scări. Le-a găsit, a urcat, a ridicat mâinile și a deschis chepengul de intrare.

O lumină l-a îndreptat spre fereastră. A deschis-o: o lună galbenă și rotundă desemna grădina fântânilor oarbe. Lonnrot a cercetat toată casa. Prin antesăli și coridoare a ieșit în curți egale, repetate de mai multe ori în aceeași curte. A urcat pe scări pline de praf și anticamere circulare; s-a multiplicat, la nesfârșit, în oglinzi opuse; a obosit de a mai deschide și întredeschide ferestre care-i arătau, în afară, aceeași tristă grădină, de la diferite înălțimi și din diferite unghiuri; înăuntru, mobile cu huse galbene și pânze de păianjen prin colțuri. S-a oprit într-un dormitor; o singură floare, într-o cupă de porțelan; la prima atingere, petalele vechi s-au desprins. La etajul al doilea, ultimul, casa i-a părut nesfârșită și în creștere. *Casa nu-i atât de mare* — a gândit el. *O mărește penumbra, simetria, oglinzile, anii prea mulți, necunoașterea mea,*

singurătatea.

Pe o scară-n spirală a ajuns în balcon. Luna acelei înserări traversa perdelele de la ferestre; erau galbene, roșii și verzi. L-a reținut pe loc o amintire bruscă și înspăimântătoare.

Doi oameni, de statură mică, cruzi și vânjoși, s-au aruncat peste el și l-au dezarmat; un altul, foarte înalt, l-a salutat cu un aer foarte grav și i-a spus:

— Dumneavoastră ați fost foarte amabil. Ne-ați făcut să economisim o zi și-o noapte.

Era Red Scharlach. Cei doi l-au imobilizat pe Lonnrot. Acesta, în cele din urmă, și-a găsit glasul.

— Scharlach, cauți Numele Secret?

Scharlach stătea în picioare, nepăsător. Nu luase parte la lupta scurtă, abia de întinsese mâna pentru a primi pistolul lui Lonnrot. A vorbit. Lonnrot a deslușit în glasul său o victorie obositoare, o ură pe măsura universului, o tristețe nu mai mică decât această ură.

— Nu, a spus Scharlach. Caut ceva mult mai trecător și mai pieritor, îl caut pe Erik Lonnrot. Acum trei ani, într-un tripou din Rue de Toulon, chiar dumneata l-ai arestat pe fratele meu. Oamenii mei m-au salvat cu un *coupé*, scoțându-mă dintre împușcături cu un glonț al poliției în pântec. Am agonizat nouă zile și nouă nopți în această tristă *quinta* simetrică; mă sfârșea febra, iar Ianus Bifronte, cel care privește apusurile și aurora, îmi speria visele și veghea. Am ajuns să-mi blestem trupul, să simt că doi ochi, două mâini, doi plămâni sunt la fel de monstruoși ca două fețe. Un irlandez a încercat să mă convertească la credința lui Isus; îmi repeta sentința acelor *goimi*: Toate drumurile duc la Roma. În timpul nopții, delirul meu se hrănea din următoarea metaforă: simțeam că lumea este un labirint, din care era cu neputință să fugi, căci toate drumurile, chiar dacă păreau să ducă spre nord sau spre sud, nu duceau decât într-adevăr la Roma, care era o închisoare pătrată unde agoniza fratele meu și *quinta* Triste-le-Roy. În nopțile acelea eu am jurat pe zeul care vede cu două fețe și pe toți dumnezeii febrei și oglinzilor să țin un labirint în jurul omului care l-a închis pe fratele meu. L-am ținut și-i destul de solid: materialele sunt un ereziolog mort, o busolă, o sectă din secolul al XVIII-lea, un cuvânt grecesc, un pumnal, romburile și vopsitoria.

Primul termen al seriei mi-a fost oferit de întâmplare. Pusesem la cale cu câțiva camarazi — între ei, Daniel Azevedo — furtul safirelor Tetrarhului. Azevedo ne-a trădat: s-a îmbătat cu banii pe care i-am dat dinainte și și-a îndeplinit sarcina cu o zi mai devreme. S-a pierdut în hotelul uriaș; spre două dimineața a pătruns în dormitorul lui Yarmolinsky. Acesta, lovit de insomnie, se-apucase de scris. Scrisese niște note sau un articol despre Numele lui Dumnezeu; scrisese deja cuvintele *Prima literă a Numei a fost articulată*. Azevedo i-a cerut să stea liniștit; Yarmolinsky a dus mâna spre soneria care ar fi pus în gardă toate forțele hotelului; Azevedo l-a lovit o singură dată în piept. A fost o mișcare aproape reflexă; o jumătate de secol de violență îl învățase că cel mai ușor și mai sigur este să ucizi... Zece zile mai târziu am aflat din *Yidische Zeitung* că dumneavoastră căutați în opera lui Yarmolinsky secretul morții sale. Am citit *Istoria sectei Hasidim*: am aflat că teama reverențioasă de a pronunța Numele lui Dumnezeu născuse doctrina acestui nume care este atotputernic și tăinuit. Am aflat că unii dintre cei din secta Hasidim, în căutarea acestui nume secret, săvârșiseră sacrificii umane... Mi-am dat seama că dumneavoastră ați pus în seama acestora uciderea rabinului; m-am străduit să vă dovedesc această presupunere.

Marcelo Yarmolinsky a murit în noaptea de trei decembrie; pentru

cel de-al doilea „sacrificiu” am ales noaptea de trei ianuarie. Totul s-a petrecut în Nord. Mi-ar fi convenit, pentru al doilea „sacrificiu” un loc în Vest. Daniel Azevedo a fost victima necesară, își merita moartea: era un impulsiv, un trădător; prinderea sa ar fi putut anula întregul plan. L-a tăiat cu pumnalul unul dintre oamenii noștri; pentru a-l lega de cadavrul celuilalt, am scris peste romburi: *A doua literă a Numelui a fost articulată.*

Cea de a treia „crimă” s-a petrecut la 3 februarie. A fost, exact așa cum a bănuț Trevorius, un simulacru. Gryphius-Ginzberg-Ginsburg sunt chiar eu; am supraviețuit o săptămână nesfârșită (supliment pentru o barbă falsă) în cutiuța perversă din Rue de Toulon, până ce m-au sechestrat prietenii mei. De pe scara *coupé*-ului, unul dintre ei a scris pe una din table: *Ultima literă a Numelui a fost articulată.* Acest lucru a vrut să dovedească *tripla* crimă. Astfel a înțeleas-o publicul. Totuși, eu am intercalat mai multe indicii repetate pentru ca dumneavoastră, înțeleptul Erik Lonnot, să înțelegeți că era *cvadruplă*. O minune în Nord, altele în Răsărit și Apus, reclamă o a patra în Sud; Tetragrama — Numele lui Dumnezeu, J.H.V.H. — constă din *patru* litere; arlechinii și vitrina vopsitoriei sugerează patru termene. Am subliniat un anume paragraf în manualul lui Leusden; acest paragraf dovedește faptul că evreii socotesc ziua de la apus până la apus; aceasta dă să se înțeleagă că morțile s-au petrecut în ziua de *patru* a fiecărei luni. I-am trimis triumghiul echilateral lui Trevorius. Am presimțit că dumneavoastră veți adăuga punctul care lipsește. Punctul care determină un romb perfect, punctul care definește locul unde vă așteaptă o moarte perfectă. Am premeditat absolut totul, Erik Lonnot, pentru a vă atrage în singurătățile de la Triste-le-Roy.

Lonnot s-a ferit de privirile lui Scharlach. A privit arborii și cerul împărțit în romburi galbene, roșii, verzi. I-a fost puțin frig și l-a încercat o tristețe impersonală, anonimă. Era noapte; din grădina părăsită a urcat un strigăt inutil de pasăre. Lonnot s-a gândit pentru ultima dată la morțile simetrice și periodice.

— În labirintul dumneavoastră sunt trei linii în plus — a spus în cele din urmă. Cunosce un labirint grec care-i făcut dintr-o singură linie, dreaptă. În această linie s-au pierdut destui filosofi, încât poate foarte bine să se piardă și un simplu *detectiv*. Scharlach, când vei mai uide altădată, simulează (sau comite) o crimă în A, apoi a doua crimă în B, la 8 kilometri de A, apoi o a treia crimă în C, la 4 kilometri de A și B, la jumătatea drumului dintre cele două. Așteaptă-mă după aceea în D, la 2 kilometri de A și C, din nou la jumătatea drumului Ucidemă în D, ca acum în Triste-le-Roy.

— Pentru a doua oară când vă voi uide, a răspuns Scharlach, vă promit acest labirint care constă dintr-o linie dreaptă și care este invizibil, nesfârșit.

S-a dat înapoi câțiva pași. Apoi, cu mare grijă, a apăsât pe trăgaci.
1942

MIRACOLUL SECRET

Și Dumnezeu l-a făcut să moară, pentru o sută de ani, apoi l-a înviat și l-a întrebat:

— *Cât timp ai stat aici?*

— *O zi sau poate mai puțin de-o zi, a răspuns el.*

Coranul, II, 261

În noaptea de patruşprezece martie 1939, într-un apartament de pe Zeltnergasse din Praga, Jaromir Hladik, autorul unei tragedii neterminate *Duşmanii*, al unui studiu intitulat *Revendicarea eternităţii* şi al unei cercetări asupra indirectelor influenţe evreieşti în Jacob Boehme, a visat o nesfârşită partidă de şah. Nu era o partidă între doi indivizi, ci între două familii ilustre; partida începuse cu multe secole în urmă; nimeni nu mai era în stare să spună care era premiul uitat, dar existau zvonuri că era un premiu enorm, poate fără margini; piesele şi tabla de joc se aflau într-un turn secret; Jaromir (în timpul visului) era cel dintâi copil al uneia dintre familiile în dispută; orologiile anunţau ceasul imposibil de amânat al începerii jocului; alerga prin nisipul unui deşert ploios şi nu reuşea să-şi amintească nici figurile, nici regulile jocului. În punctul acesta s-a trezit. Au încetat să se mai audă tunetele ploii şi bătăile teribilelor orologii. Un zgomot ritmic şi uniform, întretăiat de câteva cuvinte de canonadă, urca din Zeltnergasse. Se lumina de ziuă; blindatele de avangardă ale celui de-al Treilea Reich intrau în Praga.

Pe nouăşprezece, autorităţile au primit un denunţ; în aceeaşi zi, la căderea serii, Jaromir Hladik a fost arestat. L-au condus la o garnizoană aseptică şi albă, pe malul celălalt al râului Moldau. N-a putut să dezmintă nici una din acuzaţiile Gestapoului: numele său matern era Jaroslavski, sângele-i era de evreu, studiul său asupra lui Boehme era, de asemenea, iudaizant, semnătura sa sporea numărul semnăturilor puse pe un protest contra planului Anschluss. În 1928 tradusese *Sepher Yezirah* pentru editura Hermann Barsdorf; catalogul laudativ al acesteia exagerase în mod comercial renumele traducătorului; acest catalog fusese răsfoit de Julius Rothe, unul dintre şefii în ale căror mâini se afla soarta lui Hladik. Nu există om care, în afara profesiei sale, să nu fie credul; două sau trei adjective transcrise cu litere gotice au fost suficiente pentru ca Julius Rothe să admită vinovăţia lui Hladik şi să-i hotărască condamnarea la moarte, *pour encourager les autres*. S-a fixat execuţia pentru douăzeci şi nouă martie, orele nouă dimineaţa. Această întârziere (a cărei importanţă cititorul o va aprecia după aceea) se datora dorinţei conducerii de a acţiona impersonal şi lent, asemeni plantelor şi planetelor.

Primul sentiment care l-a încercat pe Hladik a fost cel al simplei terori. S-a gândit că nu l-ar fi înfricoşat spânzurătoarea, nici decapitarea sau ghilotina, dar că va muri împuşcat, i se părea de nesuportat. Şi-a repetat în zadar că doar actul pur şi general al morţii era înfricoşător şi nu împrejurările concrete ale acesteia. Nu înceta să-şi închipuie aceste împrejurări: încerca, în mod absurd, să epuizeze toate variantele. Anticipa procesul la nesfârşit, din clipa somnoroasă a dimineţii până la apăsarea pe trăgaci. Înaintea zilei fixate de Julius Rothe, a murit de sute de ori în curţi ale căror forme şi unghiuri oboseau geometria, mitraliat de soldaţi diferiţi, în număr schimbător, care, uneori, îl executau de la distanţă, alteori de foarte aproape. Înfrunta cu o adevărată frică (poate cu un adevărat curaj) aceste execuţii imaginare; fiecare simulacru dura câteva secunde; o dată petrecute toate acestea, Jaromir revenea cu gândul la ajunul morţii sale înspăimântătoare. S-a gândit, în cele din urmă, că realitatea nu obişnuia să coincidă cu previziunile, cu o logică perversă deduse că a prevedea un detaliu circumstanţial înseamnă a-l împiedica să se petreacă. Credincios acestei magii palide, inventa, *pentru ca să nu se întâmple*, lucruri pline de cruzime; fireşte, a terminat prin a se teme că aceste lucruri pot fi profetice. Părăsit nopţii, se străduia să trăiască într-un fel în substanţa fugitivă a timpului. Ştia că acesta se precipită către zorii zilei de douăzeci şi nouă; gândea cu glas tare: *Acum mă aflu în noaptea de douăzeci şi doi; cât timp va dura*

aceasta (și încă șase) sunt invulnerabil, nemuritor. Se gândea că nopțile de vis erau niște fântâni adânci și întunecoase în care putea să se scufunde. Uneori dorea cu nerăbdare împușcătura definitivă, cea care-l va mântui, bine sau rău, de zadarnica lui sarcină de a-și imagina. În ziua de douăzeci și opt, când apusul se stingea lent pe drugii înalți, l-a distras de la aceste considerații abjecte imaginea dramei sale *Dușmanii*.

Hladik trecuse de patruzeci de ani în afara câtorva prietenii și a multor obiceiuri, exercițiul problematic al literaturii constituia viața sa; ca orice scriitor, aprecia valoarea celorlalți prin ceea ce aceștia realizaseră și cerea ca ceilalți să-l aprecieze după ceea ce își închipuia sau plănuia el. Toate cărțile pe care le dăduse la tipar îi creau un complex de căință. În cercetarea operei lui Boehme, a lui Abnesra și Fludd, intervenise doar cu aplicația simplă; în traducerea după *Sepher Yezirah*, cu neglijența, oboseala și conjunctura. Considera mai puțin deficientă, poate, *Revendicarea eternității*; în primul volum, istoria tuturor eternităților închipuite de om, de la Ființa nemișcată a lui Parmenide până la trecutul modificabil al lui Hinton; în cel de-al doilea, negarea (împreună cu Francis Bradley) ideii că toate faptele și întâmplările din univers formează o serie temporală. Argumentează, de asemenea, că numărul posibilităților de experiență ale omului nu este infinit și că ajunge o singură „repetare” pentru a demonstra că timpul este o înșelăciune... Din nefericire, argumentele care demonstrează această înșelăciune nu sunt mai puțin înșelătoare; Hladik obișnuia să le parcurgă cu o anume perplexitate disprețuitoare. Mai scrisese, în plus, niște poeme expresioniste; acestea, spre confuzia sa, au figurat într-o antologie din 1924 și după aceea n-a existat nici o altă antologie care să nu le moștenească. De tot acest trecut echivoc și lănced Hladik vroia să se mântuiască prin drama în versuri *Dușmanii*. (Hladik alesese versul pentru că acesta îl împiedica pe spectator să uite irealitatea, care reprezintă condiția artei.)

Această dramă respecta unitatea de timp, de spațiu și de acțiune; se petrecea în Hradcany, în biblioteca baronului de Roemerstadt, în una din ultimele după-amieze ale secolului nouăsprezece. În prima scenă din primul act, Roemerstadt primește vizita unui necunoscut (Un ceas bate ora șapte, o ultimă reverberație a soarelui pe ferestre, aerul aduce o pasionantă și ușor de recunoscut muzică maghiară.) Acestei vizite îi urmează altele; Roemerstadt nu cunoaște persoanele care-l inoportunează, dar are neplăcuta senzație că le-a mai văzut, poate în vis. Îl laudă toți în mod exagerat, dar e sigur — mai întâi pentru spectatori, apoi chiar pentru baron — că sunt niște dușmani secreți, înțelege să-l ucidă. Roemerstadt reușește să împiedice sau să-și bată joc de intrigile lor complicate; în dialog, fac aluzie la logodnica sa Julia de Weidenau și la un anume Jaroslav Kubin, care odată l-a inoportunit cu iubirea sa. Acesta, acum, a înnebunit și se crede Roemerstadt... Pericolele se înmulțesc; Roemerstadt, la sfârșitul actului doi, se vede obligat să-l ucidă pe unul dintre conspiratori. Începe actul trei, ultimul. Incoerențele cresc treptat; reapar actorii care păreau să-și fi terminat rolurile; re apare, pentru un moment, omul ucis de Roemerstadt. Cineva observă că nu s-a lăsat seara: ceasul bate șapte, pe ferestrele înalte se ridică reverberația apusului, aerul aduce o pasionantă muzică maghiară. Apare primul interlocutor și repetă cuvintele pe care le-a rostit în prima scenă din primul act. Roemerstadt îi vorbește fără uimire; spectatorul înțelege că Roemerstadt nu-i altcineva decât mizerabilul Jaroslav Kubin. Drama nu s-a sfârșit: este vorba de un delir circular pe care-l trăiește și re trăiește, la nesfârșit, Kubin.

Hladik nu se întrebase niciodată dacă această tragicomedie era un

simplu moft sau ceva admirabil, riguros sau întâmplător. Subiectul pe care l-am schițat aici intuia invenția cea mai în măsură să disimuleze defectele ei și să-i împace fericirea și posibilitatea de a capta (în mod simbolic) ceea ce era fundamentat în viața sa. Terminase deja primul act și câteva scene din actul trei; caracterul metric al lucrării îi îngăduia s-o cerceteze mereu, corectând hexametrii, fără să aibă manuscrisul în față. Și-a dat seama că îi mai lipseau două acte și că va muri foarte repede. A vorbit cu Dumnezeu pe întuneric. *Dacă exist în vreun fel, dacă nu sunt o repetiție a ta sau o erată, exist ca autor al „Dușmanilor”. Pentru a duce la capăt această dramă care mă poate justifica și te poate justifica, am nevoie de un an în plus. Dă-mi aceste zile. Tu, cel care ești stăpânul veacurilor și timpului.* Era ultima noapte, cea mai crudă, dar zece minute mai târziu, s-a scufundat în vis ca într-o apă întunecată.

Spre dimineață, a visat că se ascunsese într-una din navele bibliotecii Clementinum. Un bibliotecar cu ochelari cenușii l-a întrebat: *Ce căutați?* Hladik i-a răspuns: *Îl caut pe Dumnezeu.* Bibliotecarul i-a replicat: *Dumnezeu se află într-una din literele dintr-una din paginile unuia dintre cele patru sute de mii de volume din Clementinum. Părinții mei și părinții părinților mei au căutat această literă; eu am orbit căutând-o.* Și-a scos ochelarii și Hladik i-a văzut ochii care erau morți. Un cititor a intrat să restituie un atlas. *Acest atlas este inutil,* a spus el și i l-a dat lui Hladik. Acesta l-a deschis la întâmplare. A văzut o hartă a Indiei. Și dintr-o dată, sigur de el, a pus degetul pe una dintre literele minuscule. O voce vecină i-a spus: *Timpul cerut de tine ți-a fost acordat.* În punctul acesta Hladik s-a deșteptat.

Și-a amintit că visele oamenilor aparțin lui Dumnezeu și că Maimonides a scris că vorbele unui vis sunt divine când sunt deosebite și limpezi și nu se vede cel ce le rostește. S-a îmbrăcat; doi soldați au intrat în celulă și i-au poruncit să-i urmeze.

De cealaltă parte a ușii, Hladik prevăzuse un labirint de coridoare, scări și pavilioane. Realitatea a fost mai săracă: au coborât într-o curtică din spatele clădirii, pe o singură scară de fier. Mai mulți soldați — unii cu uniforme desfăcute — reparau o motocicletă și stăteau de vorbă. Sergentul s-a uitat la ceas: opt și patruzeci și patru de minute. Trebuia să mai aștepte până la nouă. Hladik, mai mult neînsemnat decât nefericit, s-a așezat pe o stivă de lemne. Și-a dat seama că soldații îi respingeau privirea. Pentru a-i ușura așteptarea, sergentul i-a dat o țigară. Hladik nu fuma; a primit-o din respect și din umilință. Aprinzându-o, a observat că-i tremurau mâinile. Cerul s-a întunecat; soldații vorbeau în șoaptă, ca și când el ar fi fost mort. Vag de tot, a reușit să-și amintească femeia al cărei simbol era Julia de Weidenau...

Plutonul s-a format și-a luat poziția de drepti. Hladik, în picioare, lângă zidul garnizoanei, a așteptat împușcătura. Cineva s-a temut că zidul va rămâne împroșcat de sânge; i-au poruncit victimei să înainteze câțiva pași. Hladik, în mod absurd, și-a amintit de mișcările șovăitoare ale fotografiilor. O picătură grea, de ploaie, i-a atins una din tâmpile și s-a rostogolit încet pe obraz; sergentul a strigat ordinul final.

Universul fizic s-a oprit pe loc.

Armele convergeau spre Hladik, dar oamenii care urmau să-l ucidă stăteau nemișcați. Brațul sergentului eterniza un gest neterminat. Pe una din dalele de piatră o albină își proiecta umbra nemișcată. Vântul se oprise ca într-un tablou. Hladik a încercat un strigăt, o silabă, o răsucire de mână. Și-a dat seama că paralizase. Nu reușea să ajungă până la el nici cel mai neînsemnat murmur din lumea interzisă. S-a gândit *sunt în infern, am murit.* S-a gândit *sunt nebun.* S-a gândit *timpul s-a oprit.* După aceea și-a dat seama că într-un astfel de caz s-ar fi oprit și

gândurile sale. A vrut să încerce; a repetat (fără să miște buzele) misterioasa eglogă a patra din Vergiliu. Și-a închipuit că îndepărtații soldați împărtășeau neliniștea sa; ar fi dorit să comunice cu ei. L-a înspăimântat faptul că nu simțea nici un fel de oboseală, nici măcar nu-l încerca amețeața unei nemișcări atât de lungi. A adormit, la sfârșitul unui interval nedeterminat.

Trezindu-se, lumea continua nemișcată și surdă. Picătura de apă se mai afla pe obrazul său; în curte, umbra albinei; fumul țigării pe care o aprinsese încă nu se risipise de tot. O altă „zi” s-a scurs, înainte ca Hladik să înțeleagă ceva.

Ceruse un an întreg pentru a-și termina munca: un an îi acorda atotputernicia sa. Dumnezeu realiza pentru el miracolul secret: plumbul german îl va ucide, într-o anumită oră, dar în judecata sa, între ordinul morții și îndeplinirea acestuia, va trece un an. De la perplexitate a trecut la stupeoare, de la stupeoare la resemnare, de la resemnare la mulțumire.

Nu dispunea de nici un document în afară de memorie; învățarea fiecărui hexametrul pe care-l adăuga i-a impus o rigoare norocoasă, nebănuită de cei care se aventurează și uită paragrafe întregi, nedeslușite. Nu a lucrat pentru posteritate, nici măcar pentru Dumnezeu, ale cărui preferințe literare nu le cunoștea. Minuțios, nemișcat, în taină, a urzit în timp labirintul său invizibil. A refăcut actul al treilea de două ori. A șters unele simboluri destul de transparente: repetarea bătailor de clopot, muzica. Nici o împrejurare nu-l tulbura. A omis, a prescurtat, a lungit; în unele cazuri a optat pentru prima versiune. A ajuns să îndrăgească garnizoana, curtea; unele dintre chipurile care-l înfruntau l-au determinat să-și schimbe părerea despre caracterul lui Roemerstadl. A descoperit că greoaiele cacofonii care-l alarmaseră într-atâta pe Flaubert sunt simple superstiții vizuale: debilități și indispoziții ale cuvântului scris, nu ale celui sonor... Și-a terminat drama: nu-i mai rămânea de rezolvat decât un epitet. L-a găsit; picătura de apă i-a căzut de pe obraz. A început un strigăt înnebunitor, și-a mișcat fața, iar lovitura cvadruplă l-a pus la pământ.

Jaromir Hladik a murit pe douăzeci și nouă martie, la orele nouă și două minute dimineața.

1943

TREI VERSIUNI ALE LUI IUDA

There seemed a certainty in degradation.

T. E. Lawrence *Seven Pillars of Wisdom. Cili*

În Asia Mică ori în Alexandria, în cel de-al doilea secol al creștinătății noastre, când Basilides propovăduia doctrina lui care considera cosmosul o temerară sau perversă improvizație de îngeri deficienți, Nils Runeberg ar fi condus, cu singulară pasiune intelectuală, una din micile mănăstiri ale gnosticilor. Dante i-ar fi destinat, poate, un mormânt de foc; numele lui ar fi sporit catalogul ereticilor mărunți, între Saturnilo și Carpocrates; vreun fragment din predicile lui: podoabă de injurii, ar fi dăinuit în apocriful *Liber adversus omnes haereses* ori s-ar fi mistuit în incendiul unei biblioteci monastice, atunci când focul a distrus ultimul exemplar din *Syntagma*. În schimb, Dumnezeu i-a hărăzit secolul al XX-lea și orașul universitar Lund. Azi, în 1904, a publicat prima ediție din *Kristus och Judas*; aici, în 1909, și-a tipărit opera capitală *Den hemlige Fralsaren*.

(Există o traducere germană a acesteia, făcută în 1912 de Emil Schering; se intitulează *Der heimliche Heiland*.)

Înainte de a încerca o cercetare a lucrărilor sale grăbite, e necesar să repetăm că Nils Runeberg, membru al Uniunii Evanghelice Naționale, era un credincios cinstit într-un cenobiu din Paris sau chiar din Buenos Aires, un literat ar putea foarte bine să redescopere tezele lui Runeberg; aceste teze, propuse într-un cenobiu, ar fi niște ușoare exerciții inutile ale neglijenței sau blasfemiei. Pentru Runeberg au fost cheia care descifrează o taină centrală a teologiei; au fost materie de meditație și analiză, de controversă istorică și filologică, de trufie, bucurie și teroare. I-au justificat și i-au distrămat viața. Cei care or să parcurgă acest articol, mai trebuie să aibă în vedere că el nu reține decât concluziile lui Runeberg și nu și dialectica și dovezile sale. Cineva va observa că, fără îndoială, concluzia a precedat „dovezile”. Cine se va resemna să caute dovezi pentru ceva în care nu crede și a cărui propovăduire nu-l interesează?

Prima ediție din *Kristus och Judas* are acest epigraf categoric, al cărui sens, mulți ani după aceea, va fi dilatat în mod monstruos chiar de Nils Runeberg: *Nu un singur lucru, ci toate lucrurile pe care tradiția le atribuie lui Iuda Iscariotul sunt false* (De Quincey, 1857). Precedat de vreun german, De Quincey a lansat speculația că Iuda l-a vândut pe Isus Cristos pentru a-l forța să-și mărturisească divinitatea și să provoace o mare revoltă împotriva jugului de la Roma; Runeberg sugerează o răzbunare de natură metafizică. În mod foarte abil, începe prin a sublinia zădărnicia actului lui Iuda. Observă (precum Robertson) că pentru identificarea învățătorului care predica zilnic în sinagogă și făcea minuni în fața a mii de oameni, nu e nevoie de trădarea unui apostol. Și, totuși, așa s-a întâmplat. Să presupunem că ar fi o eroare în Sfânta Scriptură e ceva intolerabil; nu mai puțin intolerabil este să admiți un fapt întâmplător în cel mai sfânt eveniment din istoria lumii. *Ergo*, trădarea lui Iuda n-a fost întâmplătoare; a fost un fapt stabilit dinainte și care își are locul său misterios în economia izbăvirii. Și Runeberg continuă: Cuvântul, când a fost făcut carne, a trecut de la ubicuitate la spațiu, de la veșnicie la istorie, de la fericirea fără de margini la schimbare și moarte; pentru a corespunde unui astfel de sacrificiu, era nevoie ca un om, în numele tuturor oamenilor, să facă un sacrificiu pe măsură. Iuda Escariotul a fost acest om. Iuda, singurul dintre apostoli, a intuit secretele divinitate și teribilul scop al lui Isus. Cuvântul coborâse la mortal; Iuda, discipol al Cuvântului, putea să coboare la delator (cel mai mare delict pe care-l suportă infamia) și să fie oaspete al focului care nu se stinge. Ordinea inferioară este o oglindă a ordinii superioare; formele pământului corespund formelor cerului; petele de pe piele sunt harta constelațiilor incoruptibile; Iuda îl reflectă într-un anume mod pe Isus. De aici, cei treizeci de arginți și sărutul; de aici, moartea voluntară, pentru a merita și mai mult Păcatul. Astfel a elucidat Nils Runeberg enigma lui Iuda.

Teologii tuturor confesiunilor l-au combătut. Lars Peter Engstrom l-a acuzat de ignorarea sau omiterea unirii hipostazice; Axel Borelius, de renovarea ereziei gnosticilor, cei care au negat umanitatea lui Isus; înrăitul episcop de Lund, de a contrazice cel de-al treilea verset din capitolul douăzeci și doi al evangheliei după Sfântul Luca.

Aceste diferite anateme l-au influențat pe Runeberg, care și-a rescris parțial cartea împincinată și și-a modificat doctrina. Le-a lăsat adversarilor terenul teologic și a propus rațiuni laterale de ordin moral. A admis că Isus, „care dispunea de considerabile mijloace pe care le poate oferi Atotputernicia”, nu avea nevoie de un om pentru a-i mântui pe toți

oamenii. I-a contrazis, după aceea, pe cei care afirmau că nu știm nimic despre inexplicabilul trădător; știm, a spus el, că a fost unul dintre apostoli, unul dintre cei aleși pentru a vesti împărăția cerurilor, pentru a-i vindeca pe bolnavi, pentru a-i spăla pe leproși, pentru a învia morții și pentru a-i alunga pe demoni (Matei 10: 7-8; Luca 9:1). Un bărbat pe care Mântuitorul l-a desemnat astfel merită o judecată mai bună din partea noastră pentru faptele sale. Să-i pui crima în seama lăcomiei (cum au făcut unii, amintindu-l pe Ioan 12:6) înseamnă să te resemnezi la mobilul cel mai nesperat. Nils Runeberg propune un mobil contrariu: un hiperbolic și chiar nelimitat ascetism. Actul, pentru mai marea glorie a lui Dumnezeu, disprețuiește trupul și și-l mistifică; Iuda a făcut același lucru cu spiritul. A renunțat la onoare, la bine, la pace, la împărăția cerurilor, precum alții, cu mai puțin eroism, la plăcere⁴. Și-a premeditat cu luciditate teribilă vinovățiile. În adulter participă de obicei duioșia și abnegația; în omucidere, curajul; în profanări și blasfemii, o anume lumină satanică. Iuda a ales vinovățiile care nu sunt însoțite de nici o virtute: abuzul de încredere (Ioan 12:6) și delațiunea. A acționat cu umilință gigantică, s-a crezut nedemn să fie bun. Apostolul Pavel a zis: „Cel ce se laudă în Domnul să se laude” (Corintineni 1:31); Iuda și-a ales iadul, pentru că fericirea Domnului îi ajungea. S-a gândit că fericirea, precum binele, este un atribut divin pe care oamenii nu trebuie să-l uzurpe⁵.

Mulți au descoperit, *post factum*, că în începuturile justificabile ale lui Runeberg se află extravagantul său sfârșit și că *Den hemlige Frälsaren* este o simplă perversiune sau exasperare din *Kristus och Judas*. La sfârșitul lui 1907, Runeberg a terminat și a revizuit textul manuscrisului; au trecut aproape doi ani până să-l dea la tipar. În octombrie 1909, cartea a apărut cu un prolog (scăldat până la enigmatic) al ebraistului danez Erik Erfzond și cu acest epigraf perfid: „În lume era și lumea prin El s-a făcut, dar lumea nu l-a cunoscut” (Ioan 1:10). Argumentul general nu-i deloc complex, dar concluzia este monstruoasă. Dumnezeu, susține Nils Runeberg, a coborât la condiția de om pentru mântuirea speței umane; putem crede că sacrificiul făcut de el a fost perfect, neinvalidat sau atenuat prin omisiuni. A-i mărgini suferința la agonia unei după-amiezi pe cruce este o blasfemie⁶. Și

⁴Borelius se întreabă răutăcios: "De ce nu a renunțat la a renunța? De ce să nu renunți ca să renunți?"

⁵Euclydes da Cunha, într-o carte necunoscută de Runeberg, scrie că pentru ereticul din Canudos, Antonio Conselheiro, virtutea "era aproape o impietate". Cititorul argentinian își va aminti pasaje asemănătoare din opera lui Almafuerte. Runeberg a publicat, într-o foaie simbolică Sjuinsegel, un sângeros poem descriptiv, *Apa secretă*; primele strofe istorisesc faptele dintr-o zi tumultuoasă: ultimele vorbe despre descoperirea unui lac glacial; poetul sugerează că veșnicia acestei ape liniștite corectează violența noastră inutilă și că, într-un anume fel, ne-o iartă. Poemul se încheie astfel: "Apa din pădure e fericită: putem să fim răi și îndurerați".

⁶Maurice Abramowicz observă: "Jesus, d'après ce scandinave, a toujours le beau rôle: ses déboires, grâce à la science des typographes, jouissent d'une réputation polygote; sa résidence de trente-trois ans parmi les humains ne fut, en somme, qu'une villégiature". Erfjond, în cel de al treilea adaus la Christelige Dogmatik, respinge acest pasaj. Răstignirea lui Dumnezeu, spune el, nu a încetat, pentru că ceea ce s-a petrecut o singură dată în timp se repetă la nesfârșit în eternitate. Iuda, *acum*, continuă să-și ia argintii: continuă să-l sărute pe Isus; continuă să arunce

afirmă că a fost om și că a fost incapabil de păcat e o contradicție; atributele de *impeccabilitas* și de *humanitas* nu sunt compatibile. Kemnitz admite că Mântuitorul a putut simți oboseala, frigul, tulburarea, foamea și setea; de asemeni, se poate admite că a putut să păcătuiască și să se piardă. Faimosul text: „*Crescut-a înaintea lui ca o odraslă, și ca o rădăcină în pământ uscat; fără chip și fără frumusețe, ca să ne uităm la el, și fără înfățișare, ca să ne fie drag. Disprețuit era și cel din urmă dintre oameni: om al dunelor și cunoscător al suferinței, unul înaintea căruia să-ți acoperi fața; disprețuit și desconsiderai*” (Isaia 53: 2-3) înseamnă pentru mulți o prezicere a răstignitului, la ceasul morții sale; pentru alții (verbigratia, Hans Lassen Martensen), este respingerea frumuseții pe care consensul vulgar i-o atribuie lui Cristos; pentru Runeberg, profeția evocată nu a unui moment, ci a întregului viitor atroce în timp și în veșnicie, Cuvântul făcut carne. Dumnezeu s-a făcut om într-un tot, dar om până la infamie, om până la ticăloșie și abis. Pentru a ne salva, ar fi putut alege *oricare* din destinele care leagă perplexa urzeală a istoriei; ar fi putut să fie Alexandru sau Pitagora sau Rurik sau Isus; a ales un destin infim: a fost Iuda.

În zadar au propus librăriile din Stockholm și Lund această revelație. Cei increduli au considerat-o, *a priori*, un insipid și bine elaborat joc teologic; teologii au disprețuit-o. Runeberg a intuit în această indiferență ecumenică o confirmare aproape miraculoasă. Dumnezeu poruncește această indiferență; Dumnezeu nu dorea să se răspândească pe pământ teribilul Său secret. Runeberg a înțeles că nu sosise ora. A simțit cum veneau împotriva lui anticele blesteme divine; și i-a amintit pe Ilie și Moise, cei care în munte și-au acoperit fețele ca să nu-l vadă pe Dumnezeu; și l-a amintit pe Isaia, care s-a îngrozit când ochii săi l-au văzut pe Acela a cărui slavă umple pământul; și l-a amintit pe Saul, cel care a rămas orb în drum spre Damasc; și l-a amintit pe rabinul Simeon ben Azaf, cel care a văzut Raiul și a murit; și l-a amintit pe faimosul vrăjitor Juan de Viterbo, cel care a înnebunit când a putut să vadă Sfânta Treime; și-a amintit de cei din neamul lui Midrashin care-i urăsc pe necredincioșii ce rostesc *Shem Hamephorash*, Numele Secret al lui Dumnezeu. Nu era el, oare, vinovat de această crimă obscură? Nu va fi aceasta blasfemia împotriva Spiritului, cea care nu va fi iertată? (Matei 12:13). Valerio Sorano a murit pentru că a destăinuit numele ascuns al Romei. Ce nesfârșită pedeapsă îi va fi dată lui pentru a fi descoperit și destăinuit oribilul nume de Dumnezeu?

Frânt de nesomn și de amețitoare dialectică, Nils Runeberg a rătăcit pe străzile din Malmö, rugându-se cu voce tare să-i fie hărăzită grația de a împărtăși Iadul cu Mântuitorul.

A murit de un anevrism, în prima zi din martie 1912. Poate că-și amintesc de el studioșii ereticilor; a adăugat conceptului de Fiu, care părea sfârșit, complexitățile răului și nefericirii.

1944

SFÂRȘITUL

Recabarren, culcat, întredeschise ochii și văzu tavanul înclinat, din trestie. Din camera vecină ajungeau până la el sunete de chitară, ca un

monede de în templu: continuă să înnoade biciul din piele în sânge. (Erfjond, ca să justifice această afirmație, invocă ultimul capitol din primul volum *Răzbumarea Eternității*, de Jaromir Hladik).

labirint care se înnoadă și se deznoadă la nesfârșit... Încet, încet își aminti de toate, de obiectele din fiecare zi, care de-acum nu vor mai putea fi înlocuite de altele. Își cercetă, fără regret, trupul lui mare și inutil, *poncho*-ului din lână proastă care-i acoperea picioarele. Afară, dincolo de gratiile ferestrei, se dilata câmpia și înserarea. Dormise, dar mai rămânea multă lumină pe cer. Pipăi cu stânga până ce dădu peste clopoțelul de bronz de lângă piciorul patului. Îl scutură de două ori: din cealaltă parte continuau să răzbată acorduri simple. Executantul era un negru care-și luase în una din nopțile trecute un aer de cântăreț, provocându-l pe un necunoscut la o paradă de contrapunct învins, continua să vină la crâșmă, ca și când ar fi așteptat pe cineva. Își pierdea vremea cu chitara, dar nu mai încercase să cânte; poate că înfrângerea îl amărâse. Și lumea se obișnuise repede cu prezența sa inofensivă. Dar Recabarren, patronul birtului, n-a uitat niciodată acel contrapunct; a doua zi, aranjând niște mănunchiuri de iarbă mate, îi murise brusc partea dreaptă și-și pierduse graiul. Datorită faptului că ne înduioșăm de nefericirile eroilor de romane, sfârșim prin a ne înduioșa prea mult și de propriile nefericiri; nu tot așa stau lucrurile cu Recabarren cel suferind, care a acceptat paralizia, așa cum mai înainte acceptase greutatea și singurătatea din America. Obișnuit să trăiască, de acum, ca un animal, se uita la cer și se gândea că cercul roșu din jurul lunii era semn de ploaie.

Un băiețuș cu trăsături de indian (poate că tatăl lui era indian) crăpă ușa. Recabarren îl întrebă din priviri dacă se afla prin apropiere vreun creștin. Băiețușul, tot prin semne, i-a răspuns că nu: negrul nu conta. Umilit, omul rămase singur; mâna stângă, pentru un moment mai scutură clopoțelul, ca și când și-ar fi exercitat o putere anume.

Câmpia, sub amurg, părea aproape abstractă, ca văzută din vis. Un punct tremură pe orizont și crescua până deveni călăreț, un călăreț care venea, sau părea să vină acasă. Recabarren îi văzu pălăria cu boruri largi, *poncho*-ul lung și cenușiu, calul sur, dar nu și fața omului care, în cele din urmă, domoli galopul și începu să se apropie la trap. La câteva sute de metri, se opri și descălecă. Recabarren nu-l mai văzu, dar îl auzi șoporăind, legându-și calul la stănoagă și intrând cu mers apăsător în birt.

Fără să-și ridice ochii de pe chitară, de parcă ar fi căutat ceva pe suprafața ei, negrul rosti cu dulceață:

— Știam eu, domnule, că pot conta pe dumneavoastră.

Celălalt îi răspunse aspru:

— Și eu pe tine, tuciuriule. Te-am făcut să aștepți o bună bucată de vreme, dar, iată-mă, am venit

S-a făcut liniște. La urmă, negrul a prins din nou:

— Sunt obișnuit să aștept Am așteptat șapte ani.

Celălalt adăugă fără supărare:

— Și eu am stat mai mult de șapte ani fără să-mi văd copiii. I-am întâlnit azi și, ca unul care se duce să se bată, nu m-am putut uita în ochii lor.

— M-am însărcinat eu cu asta, spuse negrul. Nădăjduiesc că i-ați lăsat bine.

Străinul care se așezase lângă tejghea râse cu plăcere. Ceru un rachiou tare și-l dădu peste cap, fără să-l termine.

— Le-am dat sfaturi bune, zise el, că astea, niciodată nu sunt prea multe, și nu costă mare lucru. Le-am spus, între altele, că omul nu trebuie să verse sângele semenilor săi.

Un ușor acord de chitară precedă răspunsul negrului:

— Ați făcut bine. În felul acesta n-or să semene cu noi.

— Cel puțin cu mine, spuse străinul și adăugă, ca și când ar fi gândit

cu voce tare: Soarta mea a vrut ca eu să ucid și acum mi-a pus iar cuțitul în mână.

Negrul, de parcă nu l-ar fi auzit, își dădu cu părerea:

— O dată cu toamna, zilele încep să fie mai scurte.

— Cu lumina care mai rămâne îmi e de-ajuns, răspunse celălalt, ridicându-se în picioare.

Străinul își aranjă hainele în fața negrului și spuse, obosit:

— Lasă-n pace chitara pentru că azi te așteaptă alt fel de contrapunct.

Și-amândoi se-ndreptară spre ieșire. Din ușă, negrul murmură:

— S-ar putea ca și acum să-mi meargă la fel de prost ca prima dată.

Celălalt îi răspunse cu asprime:

— Prima dată nu ți-a mers rău. Fapt e că erai dornic să se întâmple și-a doua oară.

Se îndepărtară de clădire, mergând alături. Orice colțișor din câmpie semăna cu celelalte și luna strălucea. Dintr-o dată se opriră în loc și străinul își scoase pintenii. Stătea cu *poncho*-ul pe mână când negrul îi spuse:

— Un singur lucru doresc să-ți cer înainte de a ne lupta: să pui și de data aceasta tot curajul și toată dibăcia, așa cum ai făcut acum șapte ani, când l-ai ucis pe frate-meu.

Poate că pentru prima dată în această discuție, Martin Fierro auzi ura. Sângele lui o simți ca pe un imbold. Se priviră, oțelul ascuțit sclipi și însemnă fața negrului

Există o oră din înserare când câmpia vrea parcă să vorbească. Niciodată n-o spune sau poate că o spune de mii de ori și noi n-o înțelegem, sau o înțelegem, dar e intraductibilă, ca muzica...

Din patul său, Recabarren văzu sfârșitul. Un salt și negrul se retrase, își pierdu echilibrul, încercă să-l lovească în față, nu reuși și se destinse pentru o lovitură care pătrunse adânc în măruntaie. După aceea urmă o alta pe care birtașul n-o văzu prea bine și Fierro nu se mai ridică.

Nemișcat, negrul părea să-și vegheze agonia muncită. Își șterse cuțitul de iarbă și se întoarse acasă, agale, fără să privească înapoi împlinită datoria lui de răzbunător, el nu mai însemna nimic. Mai bine spus, era altul: nu mai avea soartă pe pământ și omorâse un om.

SECTA FENIX

Cei care scriu că secta Fenix și-a avut originea la Heliopolis și o derivă din restaurația religioasă care a urmat după moartea reformatorului Amenophis al IV-lea, invocă texte din Herodot, din Tacit, și din monumentele egiptene, dar nu știu sau nu vor să știe, că denumirea de Fenix nu este anterioară lui Hrabano Mauro și că cele mai vechi izvoare (*Saturnaliile* și Flavius Josephus, să zicem) nu vorbesc decât de Lumea Obiceiului sau Lumea Secretului. În conciliabulele de la Ferrara, Gregorovius a subliniat, deja, că mențiunea de Fenix este foarte rară în limbajul oral; la Geneva, am stat de vorbă cu oameni care nu m-au înțeles când i-am întrebat dacă țin de Fenix, dar au admis, de fiecare dată, că sunt oameni ai Secretului. Dacă nu mă înșel, același lucru se întâmplă cu budiștii; numele prin care îi cunoaște lumea nu este cel pe care-l pronunță ei.

Miklosici, într-o pagină destul de faimoasă, i-a asociat pe cei din secta Fenix, țiganilor. Țigani există și în Chile și în Ungaria și mai există,

în amândouă țările, sectariști; în afară de acest fel de apropiere, există foarte puține lucruri comune între unii și alții. Țiganii sunt geambași, căldărari, fierari și prevestitori ai norocului; sectariștii obișnuiesc să exercite, în mod fericit profesiunile liberale. Țiganii definesc un tip fizic și vorbesc, sau vorbeau, o limbă secretă; sectariștii se confundă cu ceilalți și drept dovadă e faptul că n-au suferit nici un fel de persecuție. Țiganii sunt pitorești și-i inspiră pe poeții proști; romanțele, arama și boleroul nu au nimic cu sectariștii... Martin Buber susține că evreii sunt în mod esențial patetici; nu toți sectariștii sunt patetici, iar alții au chiar oroare de așa ceva; acest adevăr simplu și arhicunoscut este suficient pentru a respinge eroarea vulgară (apărată cu toată absurditatea de către Urmann) care vede în secta Fenix o derivație din Israel. Lumea presupune mai mult sau mai puțin următoarele: Urmann era un om sensibil; Urmann era evreu; Urmann i-a frecventat pe sectariștii iudei din Praga; afinitatea pe care a încercat-o Urmann dovedește o realitate. Cu toată sinceritatea, eu nu pot să accept o astfel de judecată. Că sectariștii, într-un mediu evreiesc, seamănă cu evreii nu dovedește nimic; de netăgăduit e faptul că ei seamănă, precum infinitul Shakespeare de Hazliu, cu toți oamenii din lume. Sunt totul pentru toți, precum Apostolul; zilele trecute doctorul Juan Francisco Amaro, din Paysandu, le-a ponderat ușurința cu care se împământenesc

Am spus că istoria sectei nu înregistrează persecuții. Este adevărat, dar cum nu există grup omenesc în care să nu figureze partizani ai sectei Fenix, nu există nici persecuție sau asuprire pe care aceștia să n-o fi cunoscut în războaiele occidentale și în îndepărtatele lupte din Asia și-au vărsat sângele secole de-a rândul, sub steaguri inamice; i-ar costa foarte puțin să se identifice cu toate națiunile de pe pământ.

Fără de o carte sacră care să-i consacre asemeni Scripturii lui Israel, fără de o memorie comună, fără de această altă memorie comună care este limba, risipiți pe scoarța pământului, de diverse rase și trăsături, un singur lucru — Secretul — îi unește și-i va uni până la sfârșitul zilelor. Câteodată, în afară de Secret, a existat o legendă (poate un mit cosmogonic), dar oamenii superficiali din secta Fenix au uitat-o, și azi de-abia de mai păstrează întunecata tradiție a unei pedepse. Pedepsă, pact sau privilegiu, căci versiunile se deosebesc și-abia de lasă să se întrevadă sentința lui Dumnezeu care-i asigură unui neam veșnicia, dacă oamenii săi, generație după generație, îndeplinesc un rit. Am confruntat însemnările călătorilor, am stat de vorbă cu patriarhi și teologi, pot să vă asigur că îndeplinirea ritului este singura practică religioasă pe care o au sectariștii. Ritul constituie Secretul. Acesta, cum am mai spus, se transmite din generație în generație, dar uzanța nu cere ca mamele să-i învețe pe copii, nici preoții; inițierea în mister este sarcina celor mai de jos indivizi. Un sclav, un lepros sau un cerșetor, fac pe pedagogul. De asemeni, un copil poate să îndoctrineze pe un alt copil. Actul în sine, da, este trivial, instantaneu și nu necesită o descriere. Materialele sunt dopul, ceara sau guma arabică. (În liturghie se vorbește de noroi; de asemeni și acesta se obișnuiește.) Nu există temple închinat anume celebrării acestui cult, dar o ruină, un subsol sau o pivniță se consideră a fi locuri potrivite. Secretul este sacru, dar nu înseamnă că nu-i oarecum ridicol; exercitarea sa este fugitivă și chiar clandestină, iar adepții nu vorbesc despre el. Nu există cuvinte decente pentru a-l defini, dar se înțelege că toate cuvintele îl numesc sau, mai exact spus, fac aluzie la el și, în felul acesta eu v-am spus un lucru oarecare, dar adepții au surâs ori s-au simțit stânjeniți, căci au simțit că m-am legat de Secret. În literaturile germanice există poeme scrise de sectariști, ale căror subiecte sunt apele mării sau apusurile; poemele acestea se spune,

sunt, într-un fel, simboluri ale Secretului. *Orbis terrarum est speculum Ludi* rostește un adaos apocrif pe care Du Cange l-a trecut în Glosar. Un fel de oroare sacră îi împiedică pe unii dintre credincioși să îndeplinească ritualul acesta foarte simplu; alții îl disprețuiesc, dar mai mult se disprețuiesc pe ei înșiși... În schimb, se bucură de un credit deosebit cei care renunță la Obicei și reușesc să aibă un comerț direct cu divinitatea; aceștia își mărturisesc comerțul prin figuri de liturghie. În felul acesta John of the Rood a scris:

Să știe cele nouă Ceruri că Dumnezeu Este desfătător ca Dopul și Noroiul.

M-am bucurat în trei continente de prietenia multor adepți ai sectei Fenix; am impresia că la început Secretul li s-a părut un moft, chinuitor, vulgar și (ceea ce este mai ciudat) incredibil. Nu le venea să creadă că tații lor s-ar fi înjosit până într-atât. Ciudat este faptul că Secretul nu s-a pierdut de-atâta timp; în ciuda vicisitudinilor lumii, în ciuda războaielor și exodurilor, ajunge, înfricoșător, la toți credincioșii. Cineva n-a șovăit să afirme că este instinctiv.

SUDUL

Omul care debarcase la Buenos Aires în 1871 se numea Johannes Dahlmann și era pastor al bisericii evanghelice; în 1939, unul dintre nepoții săi, Juan Dahlmann, era secretar al bibliotecii municipale din strada Cdrdoba și se simțea profund argentinian. Bunicul său dinspre mamă fusese acel vestit Francisco Flores, din regimentul 2 infanterie, care-a murit în apropiere de Buenos Aires, străpuns de lăncile indienilor din Catriel; în discordia dintre cele două descendențe ale sale, Juan Dahlmann (poate sub impulsul sângelui germanic) și-a ales-o pe cea a străbunicului romantic sau poate pe cea a morții romantice. O fotografie a unui om șters, o spadă veche, fericirea și îndrăzneala unor cântece, deprinderea câtorva strofe din *Martin Fierro*, anii, înșelarea și singurătatea, au consolidat acest *creolism*, oarecum voluntar, niciodată ostentativ. Cu prețul unor sacrificii, Dahlmann reușise să salveze închipuirea unei ferme din Sud, cândva a lui Flores; una din imaginile care-i urmăreau mereu memoria era cea a eucaliptșilor plini de balsam și cea a casei joase și încăpătoare, azi de culoare roșietică, mai demult stacojie. Treburile, poate și nepăsarea, îl rețineau mereu în oraș. Vară de vară se mulțumea cu ideea abstractă a posesiunii, a certitudinii că această casă îl aștepta într-un anume punct al câmpiei fără de imagini. În ultimele zile din februarie 1939, ceva s-a petrecut cu el.

Orb la orice, destinul poate fi înșelat cu distracții fără importanță. Dahlmann își făcuse rost, în seara aceea, de un exemplar neobișnuit din *O mie și una de nopți* de Weil; dornic să-și cerceteze prețiosul dar, n-a mai așteptat să coboare ascensorul și-a urcat. În grabă, scările; în întuneric, ceva i-a atins fruntea. Era un liliac? O pasăre? Pe chipul nevestei care i-a deschis ușa a citit groaza, iar mâna care și-a trecut-o peste frunte i s-a umplut de sânge.

Muchia unei ferestre de curând vopsită pe care cineva uitase s-o închidă, era cea care-i făcuse această rană. Dahlmann a reușit să doarmă, dar spre dimineață stătea cu ochii deschiși și din ceasul acela gustul tuturor lucrurilor i-a devenit insuportabil, atroce. Febra a pus stăpânire pe el, iar desenele din *O mie și una de nopți* au început să-i ilustreze coșmarurile. Prietenii și neamurile îl vizitau și-i surâdeau exagerat, spunându-i că îl găsesc foarte bine. Dahlmann îi asculta cu o

ușoară stupoare și se mira că aceștia nu știau că se află în infern. Au trecut opt zile, ca opt secole. Într-o seară medicul casei a venit împreună cu un medic nou și l-au dus la sanatoriul din strada Ecuador, spunându-i că trebuia să-și facă neapărat o radiografie. Dahlmann, în mașina de piață, s-a gândit că într-o locuință care nu ar fi a sa ar putea, în sfârșit, să doarmă. Se simțea fericit și cu chef de vorbă; când au ajuns, l-au dezbrăcat, l-au ras pe cap, l-au legat bine de un pat, l-au iluminat până la orbire și ameteală, l-au ascultat și cineva cu mască i-a introdus un ac în mușchii brațului. S-a trezit cu amețeli, bandajat, într-o celulă care avea ceva de fântână adâncă și, în zilele și nopțile care au urmat operației, a putut să-și dea seama că, până atunci, abia de locuise într-un cartier al infernului. Gheața nu-i lăsa în gură nici urmă de răcoare. Și în aceste zile, Dahlmann s-a urât pe el însuși, cu disperare; și-a urât identitatea proprie, nevoile corporale, umilința, barba care începea să-l irite. A suportat cu stoicism îngrijirile medicale care erau foarte dureroase, dar când chirurgul i-a spus că era pe punctul de a muri de septicemie, Dahlmann a început să plângă îndurerat de propria-i soartă. Suferințele fizice și neîntrerupta povestire a nopților pline de coșmaruri nu-i lăsaseră timp pentru a se gândi la ceva atât de abstract ca moartea. Într-o altă zi, chirurgul i-a spus că o să-i fie din ce în ce mai bine și că, foarte curând ar putea să plece în convalescență la ferma sa. În mod aproape de necrezut, ziua mult promisă a sosit.

Realității îi plac simetriile și ușoarele anacronisme; Dahlmann sosise la sanatoriu cu o mașină de piață, iar acum tot o astfel de mașină îl ducea spre Constitucion. Primul aer proaspăt de toamnă, după apăsarea înăbușitoare a verii, era ca un simbol al destinului său salvat de la moarte și febră. Orașul, la șapte dimineața, nu pierduse încă aerul acesta de casă bătrână pe care i-l aduce noaptea; străzile semănau cu, niște vestibule largi, piețele erau ca niște curți. Dahlmann recunoștea orașul plin de fericire, cu un început de ameteală: cu câteva clipe mai înainte ca ochii să le fi văzut, își amintea colțurile, firmele, diferențele modeste ale Buenos Aires-ului. Și în lumina galbenă a începutului de zi, toate lucrurile se întorceau la el.

Nimeni nu neagă faptul că Sudul începe dincolo de Rivadavia. Dahlmann obișnuia să spună că acest fapt nu este o convenție și că cel care traversează această stradă pătrunde într-o lume mai veche și mai hotărâtă. Din mașină căuta printre noile construcții fereastra, gratiile, clopoțelul de la intrare, vestibulul și curtea atât de intimă.

La intrarea în gară și-a dat seama că-i mai rămâneau treizeci de minute. Și-a amintit că într-o cafenea din strada Braziliei (la câțiva metri de casa Yrigoyen) exista un motan enorm care se lăsa mângâiat de clienți, ca o divinitate înșelătoare. A intrat. Motanul se afla aici, dormind. A cerut o ceașcă de cafea, a îndulcit-o fără grabă, a gustat-o (această plăcere îi lipsise în sanatoriu) și, în timp ce-și trecea palmele peste blana neagră, se gândea că acest contact este iluzoriu și că erau ca separați de un geam, pentru că omul trăiește în timp, în succesiunea lui, pe când magicul animal, în actualitate, în eternitatea momentului.

Trenul aștepta înapoia ultimului peron. Dahlmann a străbătut vagoanele și a dat peste unul aproape pustiu. Și-a aranjat valiza în plasă; când vagoanele s-au pus în mișcare, a deschis-o și, după o oarecare șovăială, a scos primul volum din *O mie și una de nopți*. A călători cu această carte atât de legată de povestea nefericirii lui, era o dovadă că această nefericire fusese anulată și o sfidare veselă și ascunsă adresată forțelor răului frustrat.

De o parte și de alta a trenului, orașul se sfâșia în suburbii; această priveliște, iar mai apoi cea a grădinilor și vilelor, i-au întârziat începerea

lecturii. Adevărul e că Dahlmann a citit puțin; muntele de piatră magnetică și geniul care jurase să-și ucidă binefăcătorul său erau, cine ar putea să nege, minunate, dar nu mai minunate ca dimineața și faptul de a fi. Fericirea îl făcea neatent la Șeherezada și la miracolele ei trecătoare; Dahlmann închidea cartea și se lăsa pur și simplu să trăiască.

Prânzul (servit în cartonașe de metal lucitor, ca în îndepărtatele veri din copilărie) a fost o altă plăcută mulțumire tăcută.

Dimineața mă voi trezi la fermă, se gândea el și era ca și când ar fi fost doi oameni: unul care înainta prin ziua de toamnă și peste geografia patriei, iar un altul, sigilat într-un sanatoriu supus unor servituti metodice. A văzut case de cărămidă netencuită, încăpătoare și încărcate de unghiuri, privind la nesfârșit trecerea trenurilor: a văzut călăreți pe drumuri de țară. a văzut râpe, lagune și moșii întinse: a văzut nori imenși, plini de lumină, care păreau de marmură și toate aceste lucruri erau întâmplătoare, ca niște vise ale câmpiei. A crezut de asemenea că poate să recunoască arbori și semănături pe care nu le-a putut numi, pentru că directa lui cunoaștere a câmpului era destul de redusă față de cunoașterea nostalgică și literară.

De câteva ori a adormit și în vise trăia forța de mișcare a trenului. Soarele alb și neiertător de la amiază slăbise și în locul lui era un altul gălbui care precedă înserarea și care nu după mult timp avea să devină roșu. Și trenul părea deosebit; nu mai semăna cu cel de la Constitucion când părăsise peronul: câmpia și ceasurile îl străpunseseră, transfigurându-l. Afară, umbra mișcătoare a vagonului se lungea către orizont. Nimic nu tulbura țărâna elementară, nici satele, nici alte semne omenești. Totul era vast, nesfârșit, dar în același timp era intim și, într-un anume fel, secret. Pe câmpul fără margini nu era uneori nimic decât un taur. Singurătatea era perfectă, poate ostilă și Dahlmann putea să bănuiască, să creadă că nu călătorea numai spre Sud, ci și către trecut. Din această conjunctură fantastică l-a trezit controlorul care, văzându-i biletul, i-a atras atenția că trenul nu-l va lăsa în gara dintotdeauna, ci într-o alta, puțin mai înainte, abia cunoscută de Dahlmann. (Omul i-a dat o explicație, pe care Dahlmann nu s-a străduit nici măcar s-o audă, pentru că mecanismul acestor fapte nu-l interesa)

Trenul, ascultător, s-a oprit în mijlocul câmpiei. De partea cealaltă a liniilor se afla gara, care era ceva mai mult decât un peron acoperit. Nu aveau nici un fel de vehicul, dar șeful și-a dat cu părerea că poate ar putea să facă rost de unul la magazinul pe care i l-a arătat cam la zece, douăsprezece *cuadras*⁷.

Dahlmann a primit să meargă până acolo, ca într-o aventură. Soarele apusese de mult, dar o splendoare, ultimă, exalta viața tăcută și vie a câmpiei, înainte de a fi ștearsă de noapte. Mai mult pentru a face ca aceste lucruri să dureze încă, decât pentru a nu obosi, Dahlmann pășea încet, inspirând fericit mirosul de trifoi.

Magazinul, cândva, fusese roșu, dar anii îi împrăstaseră spre binele său această culoare violentă. Ceva din biata lui arhitectură i-a amintit de o gravură în otel, poate ceva din ediția veche a cărții *Paul și Virginia*. La stănoagă erau legați câțiva cai. Înlăuntru, Dahlmann a crezut că-l recunoaște pe patron; mai apoi și-a dat seama că-l confundase cu cineva de la sanatoriu. Auzind despre ce e vorba, omul i-a promis că-i va da șareta; pentru a adăuga încă un fapt la acea zi, Dahlmann a primit să cineze aici.

La o altă masă, mâncau și beau gălăgioși niște tineri, a căror prezență, la început, Dahlmann nu a luat-o în seamă. Pe podea, sprijinit

⁷Cuadra, aproximativ 100 m.

de teighea, se adunase, ca un lucru, nemișcat, un om foarte bătrân. Anii prea mulți îl micșoraseră și-l șlefuiseră ca apa pietrele, sau ca generațiile de oameni o sentință. Era întunecat, mic și uscat, părând că trăiește în afara timpului, în eternitate. Dahlmann i-a privit satisfăcut pălăria, *poncho*-ul țesut în casă, haina lungă, cizmele de mânz și, amintindu-și de inutilele discuții cu oamenii din Nord sau din Entre Rios, și-a spus că nu mai există *gauchos* din aceștia decât în Sud.

Dahlmann s-a apropiat de o fereastră. Întunericul acoperise câmpia, dar miresmele și foșnetele ei pătrundeau încă până aici, printre barele de fier. Patronul l-a servit cu sardele, iar după aceea i-a adus came friptă; Dahlmann le-a făcut să alunece cu câteva cani de vin negm. Leneș, savura cu vârful limbii bucata de carne și-și lăsă privirile să se rotească prin localul puțin somnoros. Lampa cu gaz atârna de una din grinzi; cei de la masa de alături erau trei: doi păreau peoni scăpătați; celălalt, cu trăsături de indian, dure, bea cu pălăria pe cap. Dahlmann a simțit deodată o ușoară atingere a feței. Lângă paharul de culoare închisă, pe una din dungile feței de masă, se afla o mică bilă de miez de pâine. Asta era totul, dar cineva trebuie s-o fi aruncat

Cei de la masa de alături păreau străini de el. Dahlmann, perplex, s-a hotărât să creadă că nu s-a întâmplat nimic și a deschis volumul din *O mie și una de nopți*, ca și când ar fi vrut să ascundă adevărul. O bilă nouă l-a atins, imediat și, de data aceasta peonii s-au pus pe râs. Dahlmann și-a spus că nu era înfricoșat, dar că ar fi o nesăbuintă din partea lui, în convalescență, să se lase târât într-o încăierare confuză cu niște necunoscuți. S-a hotărât să iasă; era deja în picioare când patronul s-a apropiat de el, spunându-i cu un glas alarmant:

— Domnule Dahlmann, nu vă uitați la acești băieți, care sunt pe jumătate veseli.

Dahlmann nu s-a mirat că acesta, acum, îl cunoștea, dar și-a dat seama că vorbele de împăcare agravau, de fapt, situația. Înainte, provocarea peonilor erau pentru cineva întâmplător, un nimenea; acum, provocarea era adresată lui, numelui lui și asta o știau toți. Dahlmann l-a dat în lături pe patron și s-a măsurat cu peonii, întrebându-i ce căutau.

Cel cu față de indian s-a oprit lângă el, legănându-se. Apoi l-a înjurat strigând, ca și când ar fi fost foarte departe. Încerca să pară mai beat decât era și această exagerare era o batjocură și o cruzime. Printre cuvinte grele și obscenități, a ridicat în aer un cuțit lung, l-a făcut să sclipească și privindu-l, l-a lăsat în jos, invitându-l pe Dahlmann să se bată. Patronul s-a opus cu voce palidă, arătând că Dahlmann era dezarmat. În acest punct s-a întâmplat ceva neprevăzut.

Dintr-un colț, bătrânul *gaucho* extatic, în care Dahlmann văzuse un cifru al Sudului (al Sudului său), i-a aruncat la picioare un cuțit fără teacă. Era ca și cum Sudul ar fi hotărât ca Dahlmann să primească duelul. Dahlmann s-a aplecat să ia cuțitul și și-a dat seama de două lucruri. Mai întâi, că acest act instinctiv îl obliga la luptă. Apoi, că arma, în mâna lui neîndemânatică, nu îi servea pentru a se apăra, ci pentru a justifica moartea sa. Cândva se jucase cu un pumnal, ca toți oamenii, dar în afară de faptul că știa că loviturile trebuie date de jos în sus, cu tăișul înăuntru, nu mai învățase nimic. *În sanatoriu n-ar fi îngăduit să mi se întâmple așa ceva*, se gândea el.

— Să ieșim, i-a spus celălalt

Au ieșit, și dacă în Dahlmann nu mai era speranță, nu era nici frică. Străbătând curtea, și-a dat seama că a muri într-o luptă de cuțite, sub cerul deschis și bătându-te, ar fi fost o eliberare pentru el, o fericire și o sărbătoare. În prima noapte de sanatoriu, când i-au străpuns brațul. Și-a dat seama că dacă el, atunci, ar fi putut să-și aleagă sau să-și viseze

moartea, aceasta ar fi fost moartea pe care și-ar fi ales-o sau și-ar fi visat-o.

Dahlmann strânge cu hotărâre cuțitul, pe care poate n-o să știe să-l mânuiască și iese în câmpie.
